

ARQUEOLOGIA MEDIEVAL A CATALUNYA:
RECULL D'INTERVENCIIONS, 1990-93

Al llarg dels darrers anys hem assistit a un notable increment de les excavacions en jaciments d'època medieval, especialment en l'àmbit de les actuacions sobre el patrimoni arquitectònic i en el de aquelles realitzades amb caràcter d'urgència. Paral·lelament des dels departaments universitaris i altres institucions científiques es continuen portant a terme intervencions arqueològiques en el marc dels seus programes de recerca. Desgraciadament, aquest increment dels treballs de camp no s'ha vist reflectit amb un augment de la publicació de notícies, avenços, monografies o síntesis que recullin la problemàtica i els resultats de tota aquesta activitat investigadora.

Aquesta situació, no solament impedeix l'intercanvi de la recerca científica, sinó també la difusió d'una sèrie d'intervencions que, tot i ser de caire puntual, aporten en alguns casos dades molt significatives i que amb freqüència es veuen abocades a romandre inèdites. Creiem que és necessari que totes les institucions que intervenen directa o indirectament en la investigació arqueològica assumeixin, en la mesura de les seves possibilitats, la necessitat de buscar els canals que permetin donar una major difusió a les intervencions arqueològiques que realitzen.

El nostre Departament, conscient de totes aquestes mancances, inicia un seguit d'iniciatives dirigides a contribuir a una millor difusió de les intervencions que en l'àmbit de l'arqueologia medieval es realitzen a Catalunya. En aquesta línia, pretenem iniciar des d'aquesta institució la publicació d'una sèrie específica de monografies, de caràcter periòdic, que reculli els treballs d'investigació arqueològica més rellevants.

A un altre nivell, presentem aquí un espai permanent obert en les pàgines de la nostra revista per tal de recollir les ressenyes d'aquelles intervencions arqueològiques, d'una certa entitat, que tinguin lloc cada any. Aquest espai estarà a disposició de totes les persones o institucions que desitgin donar a conèixer aquelles intervencions que hagin dirigit al llarg de cada anualitat.

Tenint en compte les limitacions formals de la pròpia revista i desitjant acollir el major nombre possible d'exposicions, limitarem l'espai de cada ressenya a dues planes, tenint en compte les normes generals de presentació de la revista. Respecte al contingut, caldria fer una petita exposició dels principals resultats de cada interven-

ció, afegint també la bibliografia específica, si n'hi ha. D'aquesta manera es donarien a conèixer el conjunt d'actuacions permetent acudir a l'interessat a les monografies i publicacions puntuals disponibles en cada cas.

Aquest primer recull, que no ha pogut ser complert, comprèn les ressenyes referides a intervencions del període 1990-93 que ens han fet arribar alguns dels directors amb els que ens ha estat possible posar-nos en contacte. El nostre desig és fer-nos ressò en futures edicions del major nombre possible d'actuacions. Finalment, volem agrair la col·laboració de les persones que han contribuït a que aquesta idea es pugui dur a terme, entenent que aquesta iniciativa podrà ser útil a tots els que treballem en arqueologia medieval.

José I. Padilla
Departament d'Història Medieval
Universitat de Barcelona

SUMARI

I. EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES

1. INTERVENCIIONS EN L'ÀMBIT URBÀ

- 1.1. Convent de St. Agustí (Puigcerdà/La Cerdanya)
- 1.2. Joc de la Pilota (Manresa/Bages)
- 1.3. Jardí de les Sagramentàries (Vic/Osona)
- 1.4. Vila Vella de Tossa (Tossa/La Selva)

2. INTERVENCIIONS EN LLOCS D'HÀBITAT

- 2.1. L'Esquerda (Roda de Ter/Osona)
- 2.2. Castell i Barri de Mataplana (Gombren/Ripollès)
- 2.3. Vilaclara (Castellfollit del Boix/Bages)
- 2.4. Quadra de la Cogullada (La Joncosa de Montmell/Baix Penedès)
- 2.5. Torre del Senyor (Torrelles de Llobregat/Baix Llobregat)

3. INTERVENCIIONS EN CENTRES ARTESANALS ASSOCIATS A UN HÀBITAT RURAL

- 3.1. Forns de Cabrera d'Anoia (Cabrera d'Igualada/Anoia)
- 3.2. Fabregada (St. Esteve de la Sarga/Pallars Jussà)

4. INTERVENCIIONS EN EDIFICIS DE CARÀCTER RELIGIÓS

- 4.1. Església de Sant Ponç de Corbera (Cervelló/Baix Llobregat)
- 4.2. Església de Sant Quirze de Pedret (Cercs/Berguedà)
- 4.3. Església de Sant Llätzer (Barcelona/Barcelonès)
- 4.4. Església de Sant Jaume Sesoliveres (Igualada/Anoia)
- 4.5. Església de Sant Silvestre (Vallirana/Baix Llobregat)
- 4.6. Monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà/Alt Empordà)

5. INTERVENCIIONS EN FORTIFICACIONS

- 5.1. Conjunt Arqueològic de València d'Aneu (Alt Aneu/Pallars Sobirà)
- 5.2. Conjunt del Castell de Castelldefels (Castelldefels/Baix Llobregat)
- 5.3. Castell de Claramunt (La Pobla de Claramunt/Anoia)
- 5.4. Castell de Gallifa (Gallifa/Vallès Occidental)

II. PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES

Estudi de l'espai humà a l'Edat Mitjana en el Collsacabra a través de l'Arqueologia (Collsacabra/Osona)

I. EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES

1. *Intervencions en l'àmbit urbà*

1.1. **Convent de St. Agustí (Puigcerdà/La Cerdanya)**

Cronologia: ss. XIII-XVII/Intervenció: 1992-93

L'actuació arqueològica d'urgència a la Plaça de St. Agustí de Puigcerdà, vingué motivada pel projecte de construcció d'un pàrquing subterrani al lloc, per part de l'Ajuntament de la vila de Puigcerdà. Diverses intervencions urbanístiques a la zona, ja havien evidenciat la presència de restes arqueològiques en el subsòl de la Plaça. Aquest fet, provocà diverses sol·licituds d'excavació arqueològica per part de l'Institut d'Estudis Ceretans. La determinació de construir un pàrquing subterrani al solar obligà finalment a la realització dels treballs.

La situació de la zona, molt a prop del nucli antic de la vila i també de l'església de Santa Maria, a més de les referències documentals sobre el convent s'afegiren a les troballes esporàdiques que determinaren l'excavació.

Des d'un primer moment, el motiu de la intervenció fou la documentació de les restes del convent de St. Francesc, posteriorment de St. Agustí, sense sospitar la presència de les restes del Call jueu. Segons les referències documentals, el convent fou construït l'any 1320. El 1568 fou ocupat pels jesuïtes durant deu anys, i el 1578 seria utilitzat pels agustins i perduraria fins el 1835. Al segle XVIII fou també aprofitat com a part de l'anomenat Fort Adrià, durant les guerres carlines.

L'evolució dels treballs arqueològics, evidencià la presència d'una sèrie d'estructures, totalment desvinculades de les corresponents al convent i que alhora semblaven afectades per la construcció d'aquest. L'existència de documentació baix-medieval referent a la proximitat del convent respecte de l'antic call jueu i fins i tot de la superposició d'ambdós móns començà a determinar que ens trobavem davant part de les restes de l'àrea ocupada per la comunitat jueva de Puigcerdà.

A partir d'aquí, es localitzaren dos conjunts ben diferenciats tant arquitectònicament com urbanística: el convent dels franciscans i el Call Jueu.

Les restes documentades del convent de St. Agustí, aparegueren gairebé exclusivament a la meitat oest del solar. La interpretació d'aquest conjunt es duqué a terme a partir de les estructures i també mitjançant la comparació amb una sèrie de plànols del s. XVIII referents al Fort Adrià, que gràcies a la seva precisió tant escalimètrica com d'orientació, permeteren determinar la funcionalitat d'algunes de les restes. Els diversos murs apareguts s'identificaren com part del perímetre de l'església del convent, amb una orientació SO-NE. Alhora, s'observaren a l'interior d'aquest espai, una sèrie de remodelacions, segurament del s. XVII i més tardanes que transformarien el seu interior de manera bastant remarcable. Cal assenyalar que l'estratigrafia d'aquesta zona estava molt més afectada que en el cas de l'espai ocupat pel Call.

Per altra banda, el lloc on es localitzaren les restes del Call, ocupava aproximadament la mitat est i el nord del jaciment. Els habitatges definits pels murs documentats es trobaven orientats E-O. Es tractava d'una xarxa urbanística l'orientació de la qual era ben diferent de la del convent. La diferència respecte als murs del convent eren també força evidents. Els primers es construïen bàsicament amb còdols de riu i pedres lligades amb morter de calç força pur i d'una gruixudària remarcable -80 cm.- . En el segon cas es tractava de parets més estretes -60cm.- i no gaire ben disposades, construïdes amb còdols de riu lligats amb terra. S'observava una trama d'habitatges, disposats a banda i banda dels tres carrers -orientats est-oest-. La planta dels habitatges era rectangular. A cadascun dels diversos àmbits documentats s'hi trobava una estructura circular, excavada al sauló, amb restes de carbons i cendres a l'interior, que contenien, gairebé tots, una olla de ceràmica grisa medieval «in situ». Aquestes estructures s'identificaren com a brasers. Estratigràficament, es pogué constatar que en l'àrea ocupada pel Call es produïren, al menys, dos incendis importants en relativament poc temps (fi s. XIII i XIV). Els materials arqueològics apareguts en el primer nivell d'incendi (el més antic), correponien majoritàriament als del tipus ceràmic verd-manganès i grises medievals, mentre que el segon nivell d'incendi mostrava unes peces d'època més recent. Es tracta de ceràmiques també de verd-manganès, datables entre l'inici i la meitat del s. XIV, relacionades alhora amb ceràmiques de Manises que portarien la cronologia fins al segle XV (1400-1450). Les factures en blau, decorades amb motius radials de fulles o aspes, eren datables al s. XV.

Es documentà alhora, als nivells relacionats amb un dels carrers una peça de fusta, també cremada. La dita peça, de forma rectangular, retallada en els seus angles inferiors i amb decoracions incises, presenta un motiu estrellat, circular, amb nou puntes, on s'inscriuen tres bandes horitzontals; les laterals estan decorades amb motius geomètrics, mentre que la central mostra una inscripció amb caràcters àrabs. També es localitzà part d'una peça de marbre, de forma rectangular amb una sèrie de perforacions que per ara s'ha identificat com a una «hannukiya».

Resumint doncs, les primeres hipòtesis doncs apunten que, -destaquem que el jaciment està encara en procés d'estudi-, en un moment, haurien coexistit, ambdues poblacions, el convent de St. Francesc i el Call Jueu. Malgrat tot, els materials apunten l'abandó d'una part del Call a principis del s. XIV, potser degut a un dels moments d'incendi documentats. A partir d'aquí s'observa un aprofitament del convent d'una part de l'espai ocupar anteriorment pel Call. Els dos incendis documentats al Call, semblen bastant clars. Malgrat tot, no sabem si foren de caire intencional o accidental. Finalment, s'evidencia una activitat comercial entre Puigcerdà i altres centres catalans -Manresa, Barcelona, Reus...- així com amb el País Valencià i localitats del Sud de la Península.

Directors: Oriol Mercadal i Carme Subiranas
Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya

1.2. Joc de la Pilota (Manresa/Bages)

Cronologia: s. XIII-XIX/Intervenció: 1991-1992

L'excavació d'urgència portada a terme al jaciment del Joc de la Pilota entre els anys 1991 i 1992, arrel de les obres d'enderrocament de les edificacions situades entre els carrers Sobrerroca, Sorerols i Joc de la Pilota de Manresa, ha permès documentar per primer cop una part significativa del sistema defensiu de la ciutat en època medieval, concretament els trams de muralla i fossat situats entre els portals de Sobrerroca i d'en Planeta. Tot amb tot, es tracta d'un jaciment amb un ample espectre cronològic, que va des de la baixa edat mitjana fins al segle XIX, encara que les estructures més rellevants daten de l'època baix medieval.

El sistema defensiu documentat en una superfície d'uns 140 m² s'estructura segons tres elements diferenciats: la muralla, el vall i l'espai intermig situat entre els dos primers. La seqüència estratigràfica documentada durant el procés d'excavació ha permès distingir diferents fases d'utilització i remodelació de les dites estructures.

La construcció d'aquest tram de la muralla i del fossat cal situar-la en el segle XIII. La seva configuració original consistiria en l'alineació del fossat, excavat al sòl natural de tapes, paral·lelament a la muralla, seguint-ne el seu traçat a uns quatre metres de distància. A l'arribar prop del portal de Sobrerroca, adelanta el seu traçat, per tal de salvar la torre del dit portal, perdent l'aliniació amb la muralla. Les marques d'erosió documentats en el sòl del vall permeten suposar que ens trobem davant d'un vall inundat. Aquesta hipòtesi es veuria refermada per la localització de diversos encaixos excavats en les parets laterals que semblen correspondre a una presa. Durant la segona meitat del segle XIV, es construí un aqüeducte que permetria l'entrada d'aigua a la ciutat mitjançant una obertura a la muralla, tot salvant l'important desnivell del fossat. D'aquesta estructura ha estat possible documentar-ne una pilastra amb doble arcada apuntada, de les quals es conservaven els arrancaments, i un basament, solidari amb una de les arcades. Per altra part, l'espai intermig fou utilitzat com a àrea de pas en sentit longitudinal entre els dos elements defensius. De fet, l'activitat localitzada en el fossat sembla indicar la necessitat d'un àmbit de pas que permeti l'accés des de l'interior de la ciutat. Tot i que hom ha pogut documentar diferents sòls d'utilització datables del segle XIV, degut a l'important arrasament que presenta la muralla, no ha estat possible localitzar amb seguretat aquest ingrés.

Durant el segle XV i part del segle XVI encara es mantindria en ús el fossat, però amb una sèrie de modificacions. Les més importants serien: la construcció d'una paret en el límit exterior del fossat, reduint-ne així la seva amplada, i el cobriment del seu sòl natural de tapes amb un empedrat. A partir del segle XVI, però, el fossat, a diferència de la muralla, entraria en desús i s'aniria abandonant paulatinament. Aquest procés d'abandonament es prolongà durant els segles XVII i XVIII i es

caracteritzà pels successius abocaments de pedres i terra al seu interior per tal de reduir-ne la profunditat. Això no implicaria, però, la inutilització d'aquest espai ja que durant el segle XVII el desnivell subsistent era aprofitat com a tancat per les bèsties d'un mercat proper.

A principis del segle XIX, però, i degut al creixement urbanístic que experimentà la ciutat, tota aquesta àrea patí una important modificació que implicà la inutilització total del fossat i també de la muralla. El poc desnivell que encara es mantenia del vall s'anivella per tal de construir-hi les cases, que aprofitaren la muralla com a paret de fons.

Direcció: Marina Miquel i Vives
 Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya

1.3. Jardí de les Sagramentàries (Vic/Osona)

Cronologia: s. XIII al s. XIX/Intervenció: 1993

El solar on es troba el jardí del convent de la «Comunitat de Religioses Sagramentàries Adoratrius» està situat al bell mig del casc antic de Vic, a la cantonada del Carrer de L'Escola amb la Plaça Bisbe Oliba, on es troba la paret nord i aprop, el campanar romànic de la catedral.

L'actuació arqueològica vingué motivada pel projecte de construcció de l'edifici seu de la Delegació d'Osona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. La realització de l'obra implicava el rebaix del nivell del jardí exterior del convent, sobreelvat respecte al nivell del carrer. La situació del lloc en ple casc antic i l'existència d'una paret de parament romànic que tanca el solar per l'oest, feren necessària la intervenció arqueològica. L'any 1991 es dugué a terme un sondeig arqueològic per l'arqueòleg Josep Pujades, que determinà la necessitat d'una excavació en extensió.

Els treballs arqueològics que s'hi dugueren a terme durant un mes constataren, sobretot, l'alt grau de transformació de la zona al llarg del segle. En aquest sentit, cal destacar com a mínim tres etapes d'ocupació i transformació del lloc.

En primer lloc, s'evidenciava la presència d'un edifici d'època medieval (ss. XII-XIII) a partir de l'observació del mur romànic conservat encara avui a la part oest del solar. Per altra banda, algunes de les estructures documentades durant l'excavació semblésin correspondre a aquesta mateixa època.

A nivell arqueològic i sobretot pel que respecta a l'estratigrafia, no es pot documentar cap més etapa que demostrï una restructuració del lloc fins al s. XVII. Sembla que és durant aquest segle que es dona una etapa de remodelació de la zona. Aquesta hipòtesi es podria identificar amb la documentació d'un mur que desamortitzaria una de les portes de la paret romànica abans esmentada. El dit mur es relacionava probablement amb un conjunt de material ceràmic del tipus reflexes daurats i gran quantitat d'ossos de fauna, la majoria extremitats corresponents a oviçàprids.

En tercer lloc, una posterior amortització de l'espai iniciada molt probablement a finals del segle XIX amb l'edificació de l'actual edifici del convent. A partir d'aquest moment i paulatinament s'incorporen i s'enderroquen diverses edificacions alhora que es donen una sèrie de reompliments consecutius que finalitzaren amb la instal·lació de l'actual jardí elevat.

A partir de l'observació d'aquestes diverses fases de transformació podem intentar aprofundir en alguns aspectes relacionats sobretot en els vestigis arqueològics que correspondrien probablement a l'època medieval.

Primer de tot caldria incidir en el profund grau d'afectació que patiren les possibles estructures medievals i molt més encara els estrats arqueològics que hi anirien relacionats. La dificultat més important alhora de determinar la datació d'una sèrie d'estructures ha estat la inexistència gairebé absoluta d'estratigrafia de l'època relacionable amb aquestes. L'arrassament dels estrats medievals fins al tapàs natural produït probablement a partir d'època moderna es féu evident en gairebé tota l'àrea excavada. Les posteriors edificacions, destruccions i reompliments de la zona fins a les cores del jardí, s'evidenciaren a partir de la presència de gran quantitat tant de terres vegetals com barrejades amb tota mena de material d'època moderna i contemporània. En molts casos, aquest nivell de terres arribava fins al mateix tapàs natural.

Malgrat tot, es pogueren identificar com hem dit, algunes estructures medievals. En primer lloc, es ratificà la datació del mur de tancament oest com d'època romànica. La presència d'un feble estrat amb ceràmiques grises medievals i algun de tègula romana, semblà indicar-ho.

Per altra banda es localitzaren una sèrie de sistemes de canalització —dos en concret—, construïts a base de dues línees de pedres tipus còdol, coberts amb lloses, que, relacionats amb estrats on aparegué també ceràmica únicament gris medieval, podrien correspondre a la mateixa època (ss. XII-XIII). A partir d'aquí, i donada la interrelació entre aquestes canalitzacions i una sèrie d'estructures aparegudes, podríem també datar aquestes de l'època en qüestió. Es tractava d'un conjunt de com a mínim dos àmbits, de planta rectangular, d'un metre d'amplada, de llargada variable (fins a tres metres) i d'una alçada comuna de mig metre aproximadament. Construïts a partir d'un aparell regular de pedres treballades de forma quadrada lligades amb terra, no podien correspondre, per la seves dimensions a un lloc d'habitació. Tot i que la determinació de la seva funcionalitat és difícil només a partir de les restes aparegudes, creiem que el que sí és evident és la relació mútua amb les canalitzacions. Arriscant-nos a formular una hipòtesi pensem que podria tractar-se d'uns espais destinats a alguna activitat on l'aigua hi jugava un paper important.

Igualment, al nord s'aquestes estructures aparegué un espai amb un empedrat, fet amb lloses de grans dimensions —quadrades i rectangulars— disposades sobre la roca, que es relacionava també amb les esmentades estructures i amb una de les

canalitzacions. Al nord de l'enllosat s'identificà un estrat amb gran quantitat de fragments de ceràmica gris medieval.

Finalment, cal assenyalar que totes aquestes restes, assentades sobre el tapàs natural, aparegueren al sector oest del solar. Aproximadament a partir de la mitat d'aquest cap a l'est, les remodelacions d'època moderna no deixaren gairebé cap vestigi de restes arqueològiques existents.

Direcció: Carme Subiranas i Fàbregas
 Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya

1.4. Vila Vella de Tossa (Tossa/La Selva)

Cronologia dels sectors excavats: segles XIV al XX/Intervenció: 1991

La recerca del carrer Major de la vila Vella es va plantejar en redactar-se el projecte d'intervenció en aquesta via per part de l'arquitecte senyor J. Ambrós, i per voluntat expressa d'aquest tècnic. La intenció fonamental era d'estudiar el paviment que hi havia i l'estratigrafia de sota, ja que, segons el dit projecte, es veurien afectats per les obres. El director de l'arxiu municipal de Tossa, senyor M. Zucchitello, ens va facilitar una notícia documental segons la qual el 1635 s'havia col·locat un paviment nou al carrer. Tot i així, no sabem si era el sòl de còdols utilitzat fins a les obres, o bé, en cas que fos el mateix, si n'havia experimentat canvis en la morfologia. També ens interessava documentar algunes de les construccions relacionades amb el carrer, ja que, en no haver-se fet cap excavació a la vila Vella, les notícies sobre les cases o el recinte emmurallat eren purament documentals.

En conseqüència, es van dur a terme sis sondeigs, repartits entre la plaçeta del davant del Museu Municipal i el carrer Major pròpiament dit. Aquests treballs van palesar que el paviment original del dit carrer era el mateix sauló natural, modificat en indrets determinats però conservant els accidents del terreny. La posició estratigràfica d'aquest sòl fa impossible de datar-lo amb precisió, però és possible que el traçat correspongui a l'alineació primigènia de les cases de la vila Vella, les qual van desaparèixer completament fa segles. La primera modificació general del carrer cal situar-la a final del segle XV o començament del XVI, en què s'hi va afegir un paviment de terra piconada barrejada amb calç, sobretot en les zones planes, com ara la plaçeta. La segona reforma del paviment és de cap al 1635, segons les dades documentals i arqueològiques. Es tracta del sòl de còdols que va arribar fins a les darreres obres, conservat en gran part de manera només conceptual, ja que s'hi van fer nombroses modificacions al llarg dels anys. El darrer d'aquests adobs correspon als temps de la Segona Republica (c. 1932), en què es va dibuixar una llegenda mariana al davant del Museu i una M, segurament amb el mateix significat, a la porta de l'actual bar *Snoopy*. Finalment, s'ha d'advertir que la bifurcació del carrer Major al nord-est del Museu és una obra dels anys seixanta del nostre segle, feta amb

lloses que no havien tingut mai els carrers de la vila, i que envaeix l'espai d'una antiga casa particular, segons vam comprovar.

L'excavació també ens va permetre d'estudiar un tram del recinte emmurallat, el que limita la plaçeta del Museu a migdia i constituïa la defensa cap al portet de Es Codolar. Tradicionalment, la muralla de Tossa s'ha datat del segle XIV, però mai s'havia contrastat aquesta cronologia amb dades arqueològiques. Ara estem en condicions d'afirmar que el terç oriental del pany estudiat va ser bastit cap al començament del segle XVI i reparat després de la guerra Gran (1793-1795). El tram occidental és més antic, ja que s'hi adossa la casa del Museu, la qual hem datat de final del XV o començament del XVI. Resulta molt difícil de fixar-ne la cronologia, ja que la trinxera de fundació va desaparèixer gairebé del tot en adossar-hi la casa esmentada. Malgrat tot, uns petits fragments de ceràmica grisa amorfa, trobats en un raconet de trinxera, potser sí podrien confirmar la data del segle XIV.

Directors: Albert López Mullor, Maria Montserrat Gumà i Marquès.
Direcció General d'Arquitectura i Habitatge. Departament de Política Territorial. Generalitat de Catalunya.

2. Intervencions en llocs d'hàbitat

2.1. L'Esquerda (Roda de Ter/Osona)

Cronologia: s.VIII a C.-1314/Intervenció: 1977-1993.

El jaciment ibèric i medieval de L'Esquerda s'excava de forma continuada des del 1977, formant part del Programa d'excavacions arqueològiques del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona. La gran quantitat d'informació arqueològica que genera el jaciment i la necessitat d'estudi, catalogació, inventari, anàlisi i difusió del material, ha portat a l'equip responsable a articular-se en quatre àmbits de treball, diferents però interrelacionats: excavacions arqueològiques pròpiament dites, taller-laboratori, camps experimentals i Museu Arqueològic.

1.- L'excavació: Cada estiu es realitza una campanya d'excavacions arqueològiques en les dues àrees, ibèrica i medieval, del jaciment, amb permís i subvenció del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la col·laboració de l'Ajuntament de Roda. Aquestes excavacions han permès, fins al moment, identificar vuit etapes d'ocupació a l'Esquerda, des del segle VIII a.C. fins a l'any 1314. Cada vegada queda més clara l'estructuració urbanística del poblament, que arrenca al segle IV a.C., amb la construcció de l'*oppidum* ibèric, i que en molts aspectes, com en el carrer que travessa el poblament de nord a sud, tindrà continuïtat fins a l'Edat Mitjana.

2.- El taller-laboratori: El material arqueològic localitzat al llarg de l'excavació és objecte de neteja, restauració, classificació, inventari, anàlisi i estudi, al taller-

laboratori. Si cal, algun d'aquests tractaments es fan en el mateix moment de l'excavació, sempre per part de personal especialitzat. Aquest mateix personal continua treballant durant tot l'any per tal de realitzar els estudis antropològics, faunístics, carpològics, antracològics, sedimentològics, tipològics i arqueomètrics que permeten obtenir la informació històrica del jaciment. En el taller-laboratori s'hi realitzen també les memòries de l'excavació, que s'entreguen al Servei d'Arqueologia de la Generalitat cada dos anys, i els articles i publicacions especialitzades, que es presenten en congressos i simposis.

3.- Els camps experimentals: La identificació d'un graner medieval a partir de l'anàlisi carpològica de les llavors carbonitzades, ens ha portat a iniciar un projecte de recerca sobre agricultura medieval, ampliable a les altres èpoques del jaciment. El projecte *Arqueologia experimental: aplicació a l'agricultura medieval mediterrània* ha estat aprovat i finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia (DGICYT PB90-0430), i hi col·laboren la Universitat de Barcelona i l'Ajuntament de Roda de Ter. Als camps entre el jaciment i el taller s'hi cultiven les mateixes espècies identificades al jaciment, i actualment desaparegudes. Algunes de les espècies han estat aportades pel Dr. Peter J. Reynolds, membre de l'equip del projecte, que les ha recuperades al seu centre de recerca a Anglaterra, la Butser Ancient Farm.

S'han preparat dos camps seguint el tipus de conreu baix-medieval (segles XII-XIII d. c.): rotació triennial a base de llegum/cereal/guaret, un plantat a la tardor i l'altre a la primavera. Un altre segueix el conreu biennial, propi de temps alt-medievals /segle IX-XI d.c.) i protohistòrics (S. VIII a I a.c.): cereal/guaret. Finalment al darrer camp de cereals serveix per comparar les diferències de productivitat i el procés d'esgotament de la terra en camps femats i sense femar.

Per al control d'aquests camps es fa un seguiment periòdic, i s'ha instal·lat una estació meteorològica automàtica que registra la variabilitat climatològica i permet la seva comparació amb les collites.

S'ha iniciat ja una altra fase del projecte que compren, d'una banda la construcció (tanca alt-medieval, paller, sitges), i d'altra, els processos d'erosió i sedimentació (fossat i terraplè).

L'anàlisi de tots els resultats del projecte i el processat de les dades també es porta a terme en el taller-laboratori.

4.- El museu: La conservació del material del jaciment i la divulgació dels resultats es fa des del Museu Arqueològic de L'Esquerda de Roda de Ter, inaugurat l'any 1988 amb el suport de l'Ajuntament de Roda. L'exposició mostra l'entorn del jaciment, el mètode de treball arqueològic, i recull els trets més importants de l'Esquerda ibèrica i medieval. Anualment el museu organitza un cicle de conferències, visites comentades al jaciment i al museu per a escoles i grups diversos que ho demanin. Finalment, el museu obre al públic els dissabtes de 6 a 8 del vespre i els diumenges i festius de 12 a 2 de la tarda. Al museu s'hi pot trobar el tríptic

informatiu sobre el jaciment, i la guia del jaciment i del museu, a més d'altra informació puntual.

Directores: Imma Ollich i Castanyer, Montserrat de Rocafiguera i Espona
 Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica

BIBLIOGRAFIA

- OLLICH, I.-ROCAFIGUERA, M.: L'Esquerda, poblat ibèric i medieval. Roda de Ter, Osona. Guia del jaciment i del museu.- Ajuntament de Roda de Ter, 1991.- 47 pàgs.
- OLLICH, I.-ROCAFIGUERA, M.: Ancient Patterns in Settlement and Urbanism. The Medieval Site of L'Esquerda (Catalonia).- York, 1992. «AN INTERNATIONAL CONFERENCE OF MEDIEVAL ARCHAEOLOGY» (en premsa).
- OLLICH, I.-REYNOLS, P.J.-ROCAFIGUERA, M.: L'experiment sobre processos de formació.- «ARQUEOLOGIA ESPACIAL, PROCESOS POSTDEPOSICIONALES», 16-17.- Teruel, 1993. pàgs. 341-352.
- OLLICH, I.-REYNOLS, P.J.-ROCAFIGUERA, M.: Agricultura medieval i arqueologia experimental. El proyecto de l'Esquerda.- A: IV Congrés d'Arqueologia Medieval Espanyola», Alacant, 1993 (en premsa).

2.2. Castell i Barri de Mataplana (Gombren/Ripollès)

Cronologia: s. XI-Inicis s. XV/Intervenció: 1993

L'excavació del mes de juliol de 1993 –corresponent a la VIII campanya– es va centrar de manera exclusiva en el sector 2, que correspon a l'àrea d'hàbitat del jaciment o barri. Es va considerar que atès l'interès de la informació que aporta aquest nucli de població calia *concentrar-hi tots els esforços i mitjans*. En el decurs de la precedent campanya 1992, es va iniciar l'excavació de l'habitació 5 (H-5), que ha finalitzat enguany. Les grans dimensions d'aquest espai i l'enorme potència dels nivells d'enderroc, varen impossibilitar l'acabament dels treballs de la dita habitació en aquell moment. L'H-5 té unes característiques importants respecte les anteriorment excavades i que la *fan molt interessant de cara al coneixement global del jaciment*. D'una banda té unes dimensions en comparació molt superiors a les excavades entre els anys 1990 i 1992. Presenta una planta rectangular, d'uns 11'5 m. de llargada per uns 4 m. d'amplada. Com aspecte a remarcar, cal indicar que la roca té una disposició molt particular que permet l'existència d'un doble nivell, –en l'angle N-W– del qual es conserven algunes traces dels murs de tancament. Remarquem igualment l'existència d'un encaix picat a la roca que actuaria com a mur, en el qual hom hauria pogut instal·lar-hi alguna biga o estructura. Aquest conjunt de qüestions, però, romanen encara per a concretar.

Una altra característica tan d'aquesta com de les altres habitacions és la inexistència de porta d'accés al mateix nivell que l'estrat d'ocupació, que es situa al damunt de la roca. El sòl de la roca, en comparació a les anteriors excavades és molt més regular, evitant els pocs forats, amb pedres planeres que han actuat com a paviment.

Cal dir però, que es repeteix l'utilització de la roca mare i dels seus desnivells per a construir els murs. Tal i com ja s'ha explicat, pel que a hores d'ara podem indicar –i que es repeteix també amb l'H-5– constatem l'existència d'una disposició horitzontal de les diferents habitacions ja excavades en relació el sentit del pendent del turó on està emplaçat l'hàbitat, i al damunt del qual es troba el castell de Mataplana.

Durant la campanya de 1993 s'han excavat uns nivells d'ocupació que ens aportaran una cronologia clara respecte els períodes d'utilització de l'H-5. Els materials arqueològics han estat molt abundants, entre els que es troben ceràmica, metall o fauna, que a hores d'ara estan en curs d'estudi. Paral·lelament, cal esmentar el fet que en el nivell d'ocupació, es trobà un important estrat de cendra en el qual aparegué un conjunt de 9 monedes que podran aportar una cronologia per aquest àmbit.

Finalment, respecte la funcionalitat, cal dir que ens trobem davant d'una àrea de producció, en concret un centre de transformació del metall, amb la corresponent forn, adossada a la roca mare que actua com a mur de tancament de l'H-5. En relació a aquesta estructura, hem d'esmentar l'existència de gran quantitat de cendres i àrees amb carbons, així com una espècie de dipòsit de mineral al centre de la cambra on aparegué una gran quantitat de restes de ferro.

En darrer lloc, cal dir que també s'inicià l'excavació d'un sector a l'est de l'esmentada H-5, on ja han aparegut murs de grans dimensions, els quals conformarien un nou àmbit o habitació, que serà excavada en la propera excavació de 1994.

Directors: Anna M. Mestre i Granada, Xim Raurich i Santaló
Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

RAURICH, X.-MARTÍNEZ, L.-MESTRE, A.: La darrera campanya d'excavacions i línies generals d'un projecte interdisciplinar en arqueologia medieval. A: Actes de les VI Jornades d'Arqueologia Medieval Catalana. Universitat de Barcelona. pp. 23-30. 1991.

RAURICH, X.-MESTRE, A.-MARTÍNEZ, L.: La darrera campanya d'excavacions al

barri i castell de Mataplana (juliol de 1991). *Revista de Girona*, 152 (maig-juny 1992), pp. 85-88.

RAURICH, X., MESTRE, A., BAYONA, L. Projectes de consolidació i/o restauració del castell de Mataplana (Gombrèn). A: Actes del IV Simposi sobre Restauració Monumental. Restaurar o Conservar? Diputació de Barcelona, novembre 1993 (en premsa)

2.3. Vilaclara (Castellfollit del Boix/Bages)

Cronologia: s. VII-VIII/Intervenció: 1989-1991

El jaciment està situat damunt d'un petit pujollet erm, prop de la masia de Can Prat, en el terme municipal de Castellfollit del Boix, comarca del Bages. Resta envoltat de plans fèrtils ubicats a un nivell superior i a frec de la Conca d'Òdena (Anoia) i a peu d'un antic camí, espai caracteritzat per un tipus de poblament continu a partir del Neolític mig fins els nostres dies.

L'estudi d'aquest jaciment forma part d'un programa de recerca més ampli iniciat fa uns anys que té per objectiu l'estudi de l'evolució de l'habitable rural alt-medieval a la comarca de l'Anoia i en el seu entorn més immediat. El resultat és el fruit de tres campanyes d'excavació efectuades en el decurs dels anys 1989, 1990 i 1991, amb la col·laboració de la Secció d'Arqueologia del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada i del Museu Comarcal de l'Anoia.

Es tracta d'un conjunt força ben conservat, edificat a base de murs de pedra seca i que sintetitzant configura tres grans espais d'habitable. Cadascun d'aquests espais presenta a la part davantera un pati a cel obert i habitacions o dependències, algunes d'elles amb llar de foc, a la part posterior de l'esmentat pati. Aquests àmbits tenen característiques pròpies que els diferencien. Un presenta un forn de coure pa; sitges o dipòsits; magatzems; i estructures o elements per a la transformació dels productes agrícoles. Cal indicar que va sortir un tipus de ceràmica de característiques especials i amb escassos paral·lels; vidres, els quals proporcionen informació per ajustar la cronologia; varis estris de ferro; ossos d'animals que ens ajuden a reconstruir la dieta dels seus habitants; i també elements pertanyents a una premsa de biga i unes moles circulars d'accionament manual per a la molta de cereals.

El jaciment creiem que pot ser clau per a l'esmentat projecte i també per als pocs paral·lels que a nivell Peninsular existeixen. S'han efectuat anàlisis de la ceràmica per termoluminiscència i aporten dates de cronologia absoluta del jaciment, dates que contrastades amb les aportades per altres materials arqueològics ens inclinem a proposar una cronologia entre els segles VII i VIII dC., especialment del segle VII.

Creiem que es tractaria d'un tipus de nucli de població rural dispers, amb una probable activitat comunal i amb tres unitats d'habitable. En realitat coneixem molt poc referent a l'evolució de les estructures de les *villae* en el decurs dels segles V al VII.

S'ha parlat d'un primer creixement de l'economia medieval europea entre els segles VII-VIII (P. Bonnassie, 1993) en que canviaria l'estructura patriarcal de les villae per un altre tipus de poblament a base de famílies nuclears que donaria origen amb posterioritat a petits pobles. A tall d'hipòtesis proposem situar el conjunt de Vilaclara en el pas intermedi entre el procés d'alliberament de la força de treball de les antigues vil·les tardorromanes i els vilatges posteriors de major tamany fruit d'una nova concentració del poblament en els segles XI-XIII, o també a un altre nivell, dels mansi del segle IX. Aquest fenomen probablement resultaria pertorbat en aquestes terres, temporalment, com a conseqüència de la invasió dels àrabs i que donaria lloc a l'etapa de repoblament.

Directors: Joan Enrich i Hoja, Jordi Enrich i Hoja i Lluís Pedraza i Jordana
Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Museu Comarcal de l'Anoia

2.4. Quadra de la Cogullada (La Joncosa de Montmell/Baix Penedés)

Cronologia: S. X-XIV/Intervenció: 1989-1992

La Quadra de La Cogullada, com a unitat territorial, ocupa les terres nord-orientals del municipi i antiga castellanía de Montmell. Els seus límits termenals inclouen dues petites valls, -la vall de La Cogullada i la Vall de Les Ventoses- disposades paral·lelament a la serra de Montmell i separades per la serra de Les Roques Altes. A l'extrem sud d'aquesta petita serralada, i dominant les dues valls, s'hi assenta el jaciment, l'antiga *domum* de La Cogullada.

La ubicació del jaciment i el seu urbanisme corresponen a un tipus d'ordenació de l'hàbitat molt concret, originat durant els primers moments del procés de feudalització (segles X-XI). El model d'hàbitat agrupat en funció del qual s'estructura el jaciment és un tipus d'assentament conegut com «incastellamento», model que durant els segles centrals de l'Edat Mitjana s'extendrà per tota l'Europa meridional. Aquest tipus d'hàbitat, almenys en el cas que ens ocupa entrarà en decadència a partir del segle XIV moment en què el progressiu trasllat de la població a les zones planes de les valls provocarà la desaparició d'aquests tipus de nuclis.

En funció d'una distribució espacial, el jaciment és estructurat en dos àmbits clarament diferenciats físicament i funcional. El primer àmbit, (sector I) es troba ubicat al cim de la serra, en un petit turó. Sobre una plataforma artificial s'assenta una fortificació de dimensions reduïdes d'uns 28 x 10 metres (mides màximes). Aquesta fortificació, de planta rectangular i orientada en direcció nord-sud, és constituïda per un recinte murat dins el perímetre del qual s'hi aixeca una torre de planta circular. Des d'aquesta plataforma defensiva, oberta cap el Camp de Tarragona, s'obté un efectiu control visual sobre les dues valls. A més d'aquest domini directe de les terres de la quadra, des de la plataforma s'estableix comunicació visual amb els castells de Montmell, centre militar i administratiu de la castellanía, amb el

castell de l'Albà, nucli de la castellania veïna del mateix nom i també domini de la Seu de Barcelona, així com amb el castell de Selma.

El segon àmbit (sector II) es situa a la vessant oest del turó, sota la fortificació. Es tracta d'un nucli d'habitat concentrat no fortificat estructurat en tres nivells de terrasses paral·leles en les que es troben ubicades una sèrie de cases. La major part de les habitacions localitzades són de planta quadrangular o rectangular, encara que en certs casos i depenent de la superfície de les terrasses adopten formes més irregulars. La tècnica de construcció emprada és la pedra seca, i en molts casos, aprofitant la poca duresa de la roca calcària, part de l'habitació és excavada al sòl natural.

Per la part superior el poblat s'exten fins els primers penys de roca del turó on es troba la fortificació, mentre que la terrassa inferior és delimitada per un camí empedrat que travessa la vall de La Cògullada. En direcció sud-oest, el camí comunica el poblat amb els nuclis de la castellania situats prop de la Vall del Gaià, mentre que en direcció nord-est, va a trobar una cruïlla de camins que comunica el castell de L'Albà amb el de Montmell i amb la Vall de Sant Marc.

L'àmbit exterior del poblat es troba distribuït també en diferents nivells de terrasses, que s'extenen per tot el vessant oest de la serra fins a la vall. Aquestes feixes, actualment també cobertes de vegetació, devien formar part de les explotacions agràries del nucli habitat.

Directors: Marina Miquel i Vives i Josep M. Vila i Carabasa
Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica

2.5. Torre del Senyor (Torrelles de Llobregat/ Baix Llobregat)

Cronologia: s. XIV-XVIII/Intervenció: 1991

El jaciment es troba situat en un petit promontori deixat durant els treballs de terraplenament de la zona realitzats amb motiu de la construcció del complex de «Catalunya en Miniatura» a principis dels anys 80. En aquell moment es va destruir un mur que semblava tancar pel sud algun tipus d'estructura antiga que a partir d'aquell moment va rebre el nom de Torre del Senyor, denominació que hem volgut conservar tot i que les estructures documentades no es corresponen a cap edifici senyorial.

En el moment d'iniciar els treballs d'excavació arqueològica en el jaciment es disposava de poques dades respecte a les restes que s'hi podien conservar. Concretament només es trobava a la vista una part del mur est de l'edifici, que havia quedat parcialment tallat en el moment del terraplenament. La intervenció va consistir en l'excavació en extensió de la meitat oest de la plataforma ja que era la zona en la que semblava que es documentava un major nombre d'estructures.

L'excavació va posar al descobert una estructura de planta quadrangular de 12,3 x 7,6 m dividida en dues parts diferenciades. En primer lloc, un edifici rectangular d'aproximadament 6 metres de llarg i 4 d'ample el mur sud del qual havia estat

enderrocat d'antic. L'excavació del seu interior va permetre documentar la pràctica destrucció dels seus nivells arqueològics quan, aproximadament al segle XVII, va ser transformat en zona de conreu. En els nivells inferiors es van poder documentar les restes de l'enderroc original de l'estructura que havia estat extret i substituït per terra pel cultiu. L'excavació d'aquests estrats va permetre situar la utilització primitiva de l'estructura en el segle XIV i el seu abandonament a finals del XV.

L'altra estructura documentada, també de planta rectangular i 6,3 x 7,6 m de perímetre, s'extenia al nord de l'edifici anterior. Aquesta habitació es trobava a una cota força superior a la primera per la qual cosa els seus murs estaven molt arrassats i en alguns indrets (especialment pel que fa al mur nord) havien parcialment desaparegut.

L'excavació de l'interior d'aquest segon recinte, tot i que no va aportar cap estratigrafia significativa ja que l'arrassament de l'estructura arribava fins a nivells de fonamentació, sí va permetre recuperar una sèrie de materials arqueològics que ens van ajudar a situar l'abandonament d'aquesta part del conjunt cap a finals del segle XV o començaments del XVI. D'altra banda, en aquest mateix sector es va documentar una sitja que conservava parcialment la seva boca i que pels materials que contenia degué ser amortitzada també en el segle XV.

En definitiva la interpretació final que es va poder donar a l'estructura és la de les restes d'un petit mas, abandonat a finals del segle XV i que en un segon moment que caldria situar cap al segle XVII va veure reutilitzats una part dels seus murs com a feixes per al conreu.

Director: Josep M. Vila i Carabasa

Catalunya en Miniatura S.A.; Ajuntament de Torrelles de Llobregat; Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya

3. *Intervencions en Centres Artesanals associats a un hàbitat rural*

3.1. **Forns de Cabrera d'Anoia (Cabrera d'Igualada/Anoia)**

Cronologia: S. XII-XIV/Intervenció: 1987-1993 (Fig. 1)

El taller de ceràmica grisa de Cabrera d'Anoia es troba situat a uns dos-cents metres al nord-oest de les edificacions del castell de Cabrera. Es tracta d'un centre artesanal amb una producció continuada que, almenys en la seva etapa final, que és la que coneixem, abarca el període comprès entre els segles XII i XIV.

Aquesta terrisseria, descoberta l'any 1974 arrel de la construcció de les pistes de la urbanització Castell de Cabrera, no es va començar a excavar de manera sistemàtica a fins al 1987 quan, a través d'una col·laboració entre la Universitat de Barcelona i el CRNS francès, es va iniciar un projecte d'investigació de caire pluridisciplinar centrat en l'estudi d'aquest centre artesanal. Els treballs van posar al descobert el

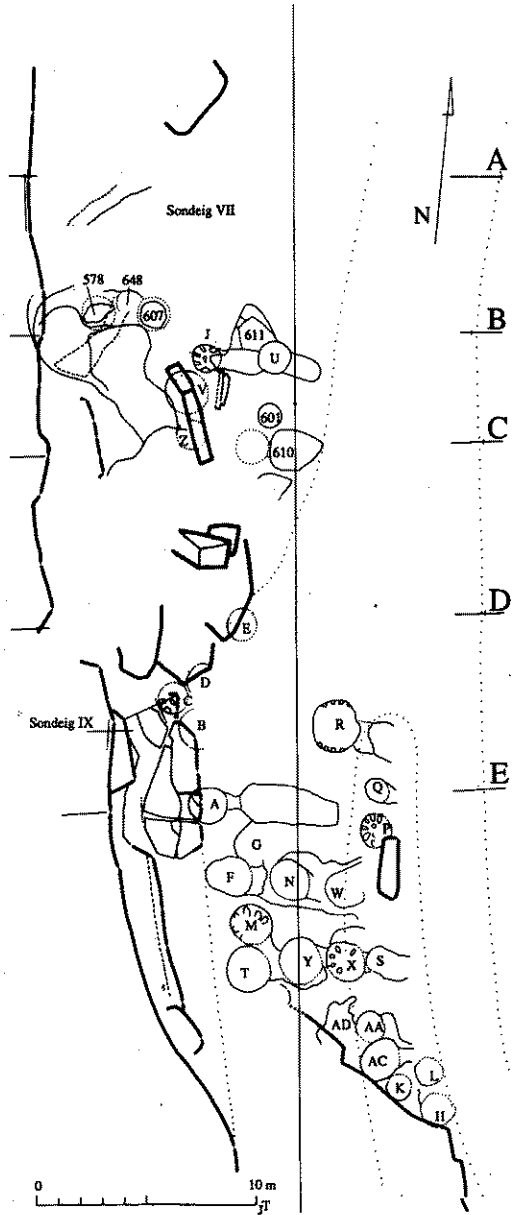

Fig. 1.- Fornes de Cabrera d'Anoia. Planta General.

major taller de ceràmica grisa medieval conegut fins al moment en el marc de la Península.

La terrisseria està instal·lada aparentment sobre tres terrasses successives al peu d'un altiplà que es perllonga en aquest lloc fins assolir la plataforma sobre la que s'assenta el castell de Cabrera. El relleu, que descendeix en aquesta àrea escalonadament en direcció SE, s'ha configurat sobre la base d'importants dipòsits de travertí que s'assenten sobre una base de roca granítica, que en l'àrea de contacte amb el travertí apareix intensament degradada (granit meteoritzat). Aquesta particular disposició i el diferent grau de resistència dels materials explica que l'erosió diferencial hagi generat la formació de nombrosos abrics naturals.

Aquestes balmes, sota les que se situarien les dependències de l'obrador, així com també la presència de l'horitzó de granit meteoritzat que facilitaria l'excavació dels forns, semblen haver afavorit la instal·lació en aquest lloc de la terrisseria, i es constata que aquestes formacions també degueren ser utilitzades com a lloc d'hàbitat a la zona propera al castell.

Per tant, un dels elements bàsics per a la comprensió d'aquest conjunt arqueològic, ha estat, sens dubte, el coneixement de l'entorn i la seva evolució, especialment en l'ampla etapa d'activitat d'aquest centre i després del seu abandonament. La configuració geomorfològica del terreny va determinar d'alguna manera l'organització de les activitats artesanals i l'evolució i transformació que al llarg del temps es produirà en aquest àmbit de producció. Per això no solament s'han de tenir presents la presència dels elements geològics sino també la pròpia dinàmica morfològica que els afecta i la interacció que existeix amb els processos de tipus antròpic.

De manera general podem distinguir dos àmbits diferenciats en el marc de la terrisseria de Cabrera.

L'Obrador: Els elements obtinguts fins al present semblen posar de manifest que la instal·lació de l'obrador s'ha desplaçat al llarg de la vida del taller, mantenint, però, en les seves diferents fases una mateixa dinàmica pel que fa a la seva localització espacial. Així, els obradors s'instal·len en indrets molt concrets que han estat objecte anteriorment d'un procés de transformació en el que intervenen tant elements geomorfològics com antròpics i que respon a la correlació gruta-abric-taller.

Semblen existir almenys dos emplaçaments coneguts de l'obrador que se succeeixen cronològicament i que estan situats en dos indrets diferents. Pel que fa referència al primer, denominat abric sud, se situa a nivell de la terrassa intermitja i sota el límit més profund de la balma. El segon obrador, que s'ha excavat durant les campanyes efectuades a Cabrera, està situat a la plataforma superior i es correspon amb la darrera fase de l'activitat artesanal de l'indret, almenys en la zona documentada arqueològicament.

Els Forns: Al principi de l'excavació només es coneixia l'existència de sis forns però posteriorment el desenvolupament dels treballs ha fet sortir a la llum noves

estructures, fins a documentar-ne al voltant de trenta cinc. No obstant això, una gran part d'aquestes estructures han arribat fins a nosaltres en forma de testimonis que proporcionen escassa informació sobre la seva configuració i fase d'activitat.

Els de Cabrera es corresponen a un tipus molt freqüent de forn medieval. Es tracta d'una estructura circular que comprèn dos cossos o cambres sobreposades i separades entre sí per una graella travessada per un nombre variable de xemeneies de secció allargada que generalment es disposen al voltant d'una xemeneia central, més gran i de forma circular; la ventilació del forn és, per tant, ascendent o de tiratge vertical. El cos inferior, o cambra de foc, així com la graella, es troben generalment excavades en el granit, normalment aprofitant la presència d'un horitzó altament meteoritzat d'aquesta roca que facilita el treball de la seva pròpia excavació. Per la seva banda, el cos superior o cambra de cocció només ocasionalment es troba parcialment excavat (forn CDA/99/H), i en la major part dels casos degué estar completament construït tal volta amb peces d'argila semicuita de forma paral·lelepípeda. De totes maneres, sols disposem per ara de les parts excavades que es conserven, i encara parcialment, en alguns forns; en molt pocs casos i amb dubtosa exactitud pot determinar-se la seva alçària.

L'excavació d'aquests forns es va efectuar a nivells més o menys profunds a partir del pendent o talús que delimitaven les successives terrasses. Per això no és estrany advertir que, en la major part de les estructures, l'accés fins a la cambra de combustió es realitzi mitjançant una fossa de proporcions diverses, que generalment es disposa entorn a l'eix del pendent. La major part dels forns tenen planta de forma el·líptica o circular i són de petites dimensions, amb una cambra de foc que oscil·la entre els 60 i 100 cm d'alçària, un diàmetre aproximat de 150 cm, una graella molt gruixuda (55-100 cm) i una cambra de cocció les dimensions de la qual, difícils de precisar en molts casos, podrien trobar-se entorn dels 130 cm d'alçària, essent generalment el diàmetre semblant al de la cambra inferior. Almenys en els quatre casos en què la graella dels forns ens ha estat conservada gairebé en la seva totalitat, aquesta presenta al nivell de la solera de la cambra de cocció varies perforacions, una central, de forma circular, i set o vuit xemeneies, més petites, de secció triangular o trapezoidal que es disposen radialment al voltant de l'orifici central.

Directors: Dr. José I. Padilla, Jacques Thiriot, Josep M. Vila
 Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona. LAMM-ERA 6, CNRS.

BIBLIOGRAFIA

LEENHARD, M.-PADILLA, J.I.-THIRIOT, J.: Organisation spatiale de l'atelier de

- potiers de Cabrera d'Anoia (Catalogne). A: Vème Colloque International sur la céramique médiévale en Méditerranée Occidentale. Rabat 11-17 novembre 1991. En premsa
- LEENHARD, M.-PADILLA, J.I.-THIRIOT, J.-VILA, J.M.: Primers resultats dels treballs al taller medieval de ceràmica grisa de Cabrera d'Anoia. Igualada, *Estrat*, 6 (1993). pp. 151-178.
- LÓPEZ, A.-NIETO, F.J.: Hornos de cerámica gris medieval en el Castell de Cabrera d'Anoia. *Información arqueológica*, 30 (1979), pp. 154-161.
- PADILLA, J.I. La Terrisseria Alt-medieval de Cabrera d'Anoia. *Tribuna d'Arqueologia*. 1988-1989, pp. 29-39.

3.2. Fabregada (St. Esteve de la Sarga/Pallars Jussà)

Cronologia: s. XI/Intervenció: 1992-1993

La intervenció arqueològica en aquestes dues primeres campanyes, s'han centrat principalment en tres aspectes:

1. Localització de la zona industrial
2. Localització del sistema defensiu
3. Prospecció de l'entorn

1. Localització de la zona industrial

Aquest és el sector que identifiquem amb el número 100. La decisió d'intervenir en aquest sector, es va prendre després d'un estudi del conjunt, el qual ens va permetre definir el lloc on es trobava l'establiment siderúrgic o farga que estavem buscant.

La seva ubicació sobre el torrent, al costat sud del poblat, aproximadament a uns 25 mts. de l'últim edifici i fora del sistema defensiu, semblava la idònia per aquest tipus d'indústria.

En aquest sector es podia observar un espai de 7x5 mts aproximadament, delimitat per 4 murs, el qual havia estat emprat com a hort fins a mitjans del s. XX. Els primers nivells excavats corresponien a aquest hort i a la destrucció d'un edifici anterior.

El nivell d'enderroc localitzat tan sols ocupava les 2/3 parts més meridionals de l'espai definit pels murs de tancament. se'n van aixecar dos nivells entre els que va aparèixer ceràmica grisa d'època medieval.

Per sota d'aquest enderroc, l'espai excavat va quedar dividit en dues zones amb coloracions i característiques diferents. Al nord un estrat de terra molt fina de colors molt vius vermells i grocs, i al sud una terra més negra amb petits fragments de carbonets.

En relació amb el nivells vermellós i en un dels esglaons que defineix la roca

natural,, aquesta presentava una capa vidrada que en alguns casos arribava als 4cm. de gruix. Aquesta capa vidrada es concentrava especialment en una zona on la roca definia una raconada d'uns 2 x 0'5 mts. En planta, un enderroc de pedres de gran tamany, amb petites restes d'argamassa molt fina, ens delimitava també aquest espai.

En la segona campanya, i una vegada aixecat aquest enderroc de pedres, es va poder onservar un canal, mig excavat a la roca i mig construït, que podria tractar-se de l'entrada forçada d'aire. Sense que hagi estat possible acabar l'excavació en aquest sector, considerem que tenim situat el forn i esperem acabar de definir la sortida d'escòries en la propera campanya.

En aquest mateix sector 100, al costat nord, vem poder confirmar la presència d'un dipòsit de mineral que ja havíem observat en la primera campanya. Les anàlisis realitzades senyalen que es tracta d'hidròxids de ferro més o menys rics en quars i goethita. El percentatge de ferro oscila entre el 40 i el 80% segons el punt es realitza l'anàlisi.

La localització de les restes del forn i del dipòsit de mineral, ens ha de permetre fer un estudi de la distribució de l'espai el qual podrem completar amb la tercera campanya d'excavacions.

El material recuperat en aquest sector és molt escàs, i es limita a petits fragments d'escòria, terra cuita i alguns fragments de ceràmica grisa d'època medieval.

2. Localització del sistema defensiu

Aquest sector l'hem identificat amb el número 200. Correspon al sector W del poblat on es podia apreciar el fossat i les restes del mur de tancament exterior.

Aquesta zona del poblat ha estat sotmès a una forta expoliació, ja que ha servit per la construcció de cases en els pobles propers. Això ha provocat que tan sols es conservi la filada de fonamentació del mur de tancament en un tram de 2 mts. i amb una amplada que oscila entre els 90 i els 100 cm.

En la segona campanya es va poder constatar la profunditat del fossat, i l'existència d'un mur interior de tancament del poblat.

El material recuperat en aquest sector presenta peces de ferro de notable interès; fragment de ferradura, i de falç, fragment de llingot de ferro semi treballat, clau de tija llarga i secció quadrada. S'ha localitzat també un fragment de flauta d'òs i nombrosos fragments de ceràmica grisa d'època medieval.

3. Prospecció de l'entorn

Als voltants del jaciment es va localitzar la zona emprada com a abocador d'escòries. Actualment es troba situat entre uns camps de conreu a uns 200 mts. del

poblat. En aquesta zona i a nivell superficial, es van recuperar escòries de gran tamany, algunes d'elles de més de 7 Kg. de pes.

En les properes campanyes es preten acabar la intervenció en el sector 100 i definir tota l'àrea industrial, estudiar les estructures defensives i aquelles que hi estiguin associades i realitzar un primer sondeig en la zona de l'abocador d'escòries.

A nivell analític, s'estan realitzant estudis metal·logràfics complets de tot el material fèrric recuperat així com també del mineral. Aquestes anàlisis són realitzades per l'equip dirigit per la Dra. Júlia Simón del Departament de materials i enginyeria metal·lúrgica de la UPC.

Direcció: Marta Sancho i Planas

Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona.

BIBLIOGRAFÍA

- SANCHO, M.: Aproximació a la localització de la indústria siderúrgica al sud del Pirineu Català. Primers resultats i hipòtesis de treball. A: III Curs d'Arqueologia d'Andorra. Andorra la Vella, setembre 1991. (en premsa).
- SANCHO, M.: Localització d'una indústria siderúrgica d'època medieval. A: VII Jornades d'Arqueologia Medieval a Catalunya. Barcelona, 1992.
- SANCHO, M.: Excavació de la Farga medieval de Fabregada (St. Esteve de la Sarga). Catalunya Romànica. Pallars Sobirà/Jussà. Barcelona, 1993.
- SANCHO, M.: Les fargues medievals al sud del Pirineu Català. Recerca documental i arqueològica A: 1er Simposi Internacional sobre la Farga Catalana. Ripoll, 1993.
- SANCHO, M.: La producción de hierro en época medieval al sur del Pirineo Catalán IV Congreso de Arqueología Medieval Española. Alacant, octubre 1993, (en premsa).
- FDEZ. del MORAL, I.-NOLASCO, N.: El jaciment arqueològic de Fabregada: Estudi d'una farga d'època medieval. «Trempt», *Collegats* (en premsa).

4. Intervencions en edificis de caràcter religiós

4.1. Església de Sant Ponç de Corbera (Cervelló/Baix Llobregat)

Cronologia: s. XI-XX/Intervenció: Abril 1990

L'església de Sant Ponç de Corbera és un temple romànic d'una sola nau amb

creuer i capçalera de tres àbsis que està documentat des del segle XIII. Es tracta de l'església del monestir del mateix nom, que com tants d'altres de la seva època degué veure frustrat el seu desenvolupament monàstic autònom ja que ben aviat es va convertir en un priorat benedictí depenent del monestir de Sant Pere de Casserres. De fet, a part de la monumental església que ens ocupa, cap resta no s'ha conservat de les possibles dependències conventuals que, d'altra banda, és molt probable que no arribessin mai a construir-se.

Les obres de restauració del temple que es duïen a terme des de la parròquia de Corbera i amb la col·laboració del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, preveïen la substitució del paviment de l'església, cosa que va fer aconsellable la realització d'una excavació arqueològica a l'interior de la nau del temple.

La intervenció va consistir en l'excavació en extensió del conjunt de la nau de l'església, així com un sondeig a la zona de l'àbsis sud. Els treballs van permetre identificar un paviment de terra trepitjada datable del segle XVI que se situava directament sobre la roca natural i segellava les obertures d'un total d'onze sitges i un forn de fosa de campana.

Pel que fa a les sitges, aquestes ocupaven gairebé la totalitat de l'espai disponible en els dos darrers trams de la nau. Semblen totes obertes en el mateix moment (probablement poc després de la construcció del temple al segle XI) i amortitzades en diferents èpoques (a partir de finals del segle XII o començaments del XIII i sobretot en el moment de realització del paviment del segle XVI), de manera que en l'actualitat encara en restava una en funcionament. Moltes de les sitges conservaven parcialment les pedres i lloses de la seva boca. Totes es troben completament tallades a la roca i tenen profunditats diverses que van des dels 1,5 als 2,5 m. La seva excavació va permetre recuperar material medieval de notable interès.

L'altre element important documentat al llarg de l'excavació és un forn per a la fosa d'una campana. Aquesta estructura, d'uns 2,5 m. de llarg per 75 cms d'amplada màxima es troba en el centre del cos central de la nau.

Aquest forn, excavat en bona part en la roca, està dividit en dos àmbits diferenciats separats per un tabic de terra en el què s'obre una petita porta que comunica els dos sectors.

El primer és la fossa que permetria accedir fins al nivell de foc del forn des de l'exterior a través de la petita obertura. L'altre element és el forn pròpiament dit, d'estructura aproximadament circular i en el que se situaria el motllo de fang que serviria de base per a la fosa de la campana. S'han trobat restes d'aquest motllo d'argila, així com escòries de bronze i altres elements relacionats amb aquest tipus de produccions.

El conjunt del forn es completava amb un petit receptacle circular situat per sobre de l'estructura pròpiament dita i que s'unia amb aquesta a través d'un petit canal-abocador. Hom ha interpretat aquesta estructura com les restes d'un gresol corresponent al forn.

A manera de conclusió podem avançar que de l'estudi arqueològic de l'església de Sant Ponç de Corbera se'n despren l'existència de dues grans fases (detectables arqueològicament) en l'evolució de l'edifici. Aquestes dues fases vénen separades pel paviment del segle XVI que colmata totes les estructures anteriors i dona pas a la nova configuració de l'església en època moderna coincidint amb l'abandonament de la funció monàstica i la transformació de l'edifici en església parroquial.

Direcció: Marina Miquel i Vives i Josep Maria Vila i Carabasa
 Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.

BIBLIOGRAFÍA

MIQUEL, M.-VILA, JM.: *L'església de Sant Ponç de Corbera*. Barcelona, Generalitat de Catalunya. (Memòries d'Intervencions Arqueològiques de Catalunya). En premsa

4.2. Església de Sant Quirze de Pedret (Cercs/Berguedà)

Cronologia: segles IX-XVIII/Intervenció: 1989, 1991-1992 (Fig. 2)

El 1992 vam enllestir l'excavació de l'església de Sant Quirze, on havíem desenvolupat treballs durant tres anys. L'objectiu de la recerca, com és habitual en les actuacions d'aquesta mena promogudes pel nostre Servei, era d'esbrinar l'evolució de cadascun dels elements de l'edifici des de la fundació fins al present, tant dels que eren a la vista com dels desapareguts. L'excavació forma part de la primera etapa de la restauració del conjunt, realitzada per la nostra institució a petició de l'ajuntament de Berga, que actualment té cura del temple, i que es duu a terme sota la direcció de l'arquitecte Antoni González.

L'edifici ha tingut d'antuvi un gran predicament, degut a la presència de pintures de mitjan segle X i final de l'XI, les quals van ser traslladades als museus Comarcal de Solsona i Nacional d'Art de Catalunya durant els anys vint i trenta. També n'és important l'arquitectura, per representar un dels exemples més ben conservats del pre-romànic del país. Tot això va determinar que, en el decurs de la primera restauració de la fàbrica, duta a terme pel Servei els anys 1959-1964 sota la direcció de l'arquitecte Camil Pallàs, hom hi realitzés una sèrie de treballs arqueològics: una curta campanya dirigida per Ricard Batista, i un buidatge gairebé sistemàtic de l'interior de l'església sota les directrius de Modest Buchaca, constructor adjudicatari de les obres.

Davant d'aquests precedents, els resultats dels quals havien romàs pràcticament inèdits, la nostra intervenció es va plantejar, en principi, com a inspecció de les zones

del jaciment que podien restar intactes i com estudi de l'edifici des del punt de vista arqueològic. Sortosament, vam poder comprovar que dins el temple hi havia certs indrets molt interessants amb testimonis estratigràfics i l'entorn immediat romania gairebé inexplorat; també es conservaven en bones condicions els rebliments d'una part de les cobertes. En conseqüència, es va plantejar la investigació extensiva dels llocs esmentats: interior, cobertes i entorn de l'església. També, però, hom va obrir alguns sondeigs en una casa veïna del temple, que presenta uns trets arquitectònics ressenyables.

Els resultats d'aquesta tasca han confirmat algunes observacions dels nostres precedents, han aportat moltes dades noves i han fixat la cronologia de les etapes del jaciment, que havia provocat algunes discussions erudites. Ara sabem del cert que l'església es va bastir dins el darrer terç del segle IX, i que aleshores només constava de nau única i capçalera trapezial. Aquesta darrera coberta amb volta i la resta amb encavallades de fusta, encara que la teulada de tots dos espais era *a la romana*, formada per una mena de *tegulae* i *imbrices* rudimentaris. El paviment interior era de terra batuda. Al voltant del temple s'estenia la sagrera, ocupada per tombes en fosses ben senzilles dipositades en la poca terra que hi havia en un paisatge molt abrupte —el topònim, Pedret, és ben expressiu—, o en les diàclasis de la roca calcària. A l'edifici s'accedia per una porta col·locada a ponent, fins a la qual menava una sèrie de terrasses artificials, connectades amb el camí tradicional que voreja el Llobregat.

Aquesta situació es mantingué fins a mitjan segle X, en què hom va engrandir el temple amb la col·locació de dues naus col·laterals encapçalades per absidioles de planta ultrapassada. Els arcs formers de comunicació amb l'espai central —l'antiga nau única— hom els va fer de ferradura, molt semblants al que hi havia des de la fase anterior a l'entrada del presbiteri; també van adoptar aquesta morfologia la part superior de les embocadures de les absidioles i de la porta principal, situada ara a migdia. En els espais nous es van posar paviments de lloses; en la nau major i el presbiteri va continuar en ús el terra que hi havia. A la sagrera, hom va abocar una gran quantitat de terra, sobretot a ponent i migdia, necessària per regularitzar l'entorn, on van desaparèixer les terrasses esmentades, i per facilitar el funcionament de la porta nova. També es va allargar el mur perimètric de contenció que limitava el recinte sagrat. Paral·lelament a les transformacions arquitectòniques, en la capçalera principal i la paret de tramuntana de la nau major, es van pintar els murals més antics esmentats al començament.

Entre mitjan segle X i el primer quart de l'XI, hom va afegir un cos nou a la testera occidental de l'edifici, comunicat amb el temple per la porta del segle IX, que seguia en ús. Potser aquesta construcció tingués un caire monàstic, segons que es podria deduir de la situació, la poca documentació escrita de l'època que es coneix —llegat d'una església *in monte Pedreto* al monestir de Sant Llorenç prop Bagà, per

part d'un levita, el 983-, i l'evolució posterior del jaciment. Mentrestant, a la sagrera s'havien dipositat nombroses tombes, encara en fosses senzilles, però limitades per llosetes verticals, en algunes de les quals hom va remarcar la capçalera a l'estil de les antropomorfes. Cal afegir que dins la nau sud del temple hi havia tres sitges arrencades, de les que són habituals en altres edificis d'aquesta mena.

El següent horitzó cronològic localitzat a l'excavació correspon a la primèria del segle XI, en què l'afegitó occidental descrit va ser arrasat i substituït per un possible porxo. També es degué fer aleshores un campanar recolzat sobre l'extrem de llevant de la nau sud. Paral·lelament, hom va bastir la casa del costat de l'església; un edifici de planta rectangular força ampli, idoni per a una petita comunitat monàstica.

Ben avançat el segle XIII, van tenir lloc noves modificacions edilícies. Responien a la necessitat de reformar el temple després que hagués caigut un bon tram de la nau sud i segurament el cloquer que hi havia al damunt, i s'hagués ensorrat gairebé tota la coberta de fusta. Tradicionalment, aquests fets s'han associat a un incendi, no gaire comprovat a l'excavació, però el cert és que les obres per paliar les conseqüències de la catàstrofe van ser importants. A la nau central, des de llavors l'únic espai utilitzat pels fidels, es va posar una volta de canó apuntada recolzada en sengles regruiximents de les parets laterals, alleugerits amb arcs formes, en què, al nord, es van situar capelles que tapaven els arcs del segle X. La nau col·lateral de tramuntana també va rebre una coberta de pedra, encara que va restar gairebé incomunicada de la resta del temple: només s'hi podia accedir a través del presbiteri, per una porta que connectava amb l'absidiola nord -també reparada en aquella època. A migdia, en comptes de refer l'antiga aula, només s'hi va aprofitar el terç oriental, on es va reconstruir el campanar. L'absis lateral es va convertir en sagristia, comunicada amb el presbiteri a través d'una altra porta. Finalment, després d'un senzill *aggiornamento* de l'arc triomfal de la capçalera major, que va esdevenir de mig punt, es va posar una portada romànica tardana al lloc on segurament hi havia hagut un dels arcs formers pre-romànics meridionals.

A l'exterior, per ocultar les ruïnes dels elements colgats, hom va enlairar el nivell a tot el voltant. També es va bastir un porxo rudimentari al lloc on era abans el tram de nau meridional desaparegut. El suposat porxo de ponent també era en ruïnes, i només se n'hi va aprofitar el llenç de tramuntana com a mur de contenció de les terres de la muntanya.

El conjunt ja no va experimentar més canvis significatius fins al segle XVIII, llevat de l'acumulació d'un bon nombre de tombes a la sagrera, i d'algunes transformacions de detall durant el segle XVII. Després de la guerra de Successió, a més de col·locar-se un paviment de cairons a tot l'interior i renovar-se el cor, es va transformar l'espadaña de la testera occidental -que havia funcionat amb canvis des del segle X-, la qual va adquirir unes dimensions considerables. En aquest estat

es trobava en temple quan a final del segle XIX els primers esments erudits se'n van fer ressò de la importància.

Directors: Albert López Mullor, Àlvar Caixal Mata
 Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona

BIBLIOGRAFÍA

- LÓPEZ MULLOR, A.; GONZÁLEZ, A. Noticia sobre la segunda restauración de la iglesia de Sant Quirze de Pedret (Cercs, Barcelona). La investigación preliminar. A: Simposi Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern (segles X-XVIII), Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona. Barcelona, 1991 pp. 231-252 (Quaderns Científics i Tècnics, 3).
- LÓPEZ MULLOR, A. Noves evidències per al coneixement de Sant Quirze de Pedret. Les campanyes d'excavació de 1991 i 1992. A: II Simposi. Actuacions en el patrimoni edificat: la restauració de l'arquitectura dels segles IX i X (investigació històrica i disseny arquitectònic), Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona. Barcelona, 1992, pp. 163-179. (Quaderns Científics i Tècnics, 4).
- LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL, A. Una nueva excavación en la iglesia de Sant Quirze de Pedret (Cercs, Barcelona). *Espacio, Tiempo y Forma* (Madrid), sèrie I, V, (1992), pp. 315-374.
- LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL, A. et alii.: *Recerques arqueològiques al Berguedà. II. Església de Sant Quirze de Pedret. Monestir de Sant Llorenç prop Bagà*, Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, (Quaderns Científics i Tècnics, 6). Barcelona, en premsa.

4.3. Església de Sant Llàtzer (Barcelona/Barcelonès)

Cronologia: s. I a.C.-XX/Intervenció: 1989-1991 (Fig. 3)

L'excavació de l'església forma part de la primera fase de les obres que hi ha de dur a terme el nostre Servei, sota la direcció d'A. González. Com sempre, l'objectiu primordial de la recerca era d'esbrinar l'evolució formal de l'edifici, per tal de poder establir-hi els criteris de restauració. De moment, els treballs han abraçat alguns sectors de l'antic conjunt que ara són de propietat municipal: l'interior del temple i el solar de la finca que fa cantonada entre la plaça del Pedró i el carrer de l'Hospital.

Precisament, en aquesta darrera zona han tingut lloc les troballes corresponen a estructures més antigues. Es tracta dels vestigis d'un paviment de pedra flanquejat per les restes d'un mur. Sembla que la fundació es pot situar a final del segle I a.C., i

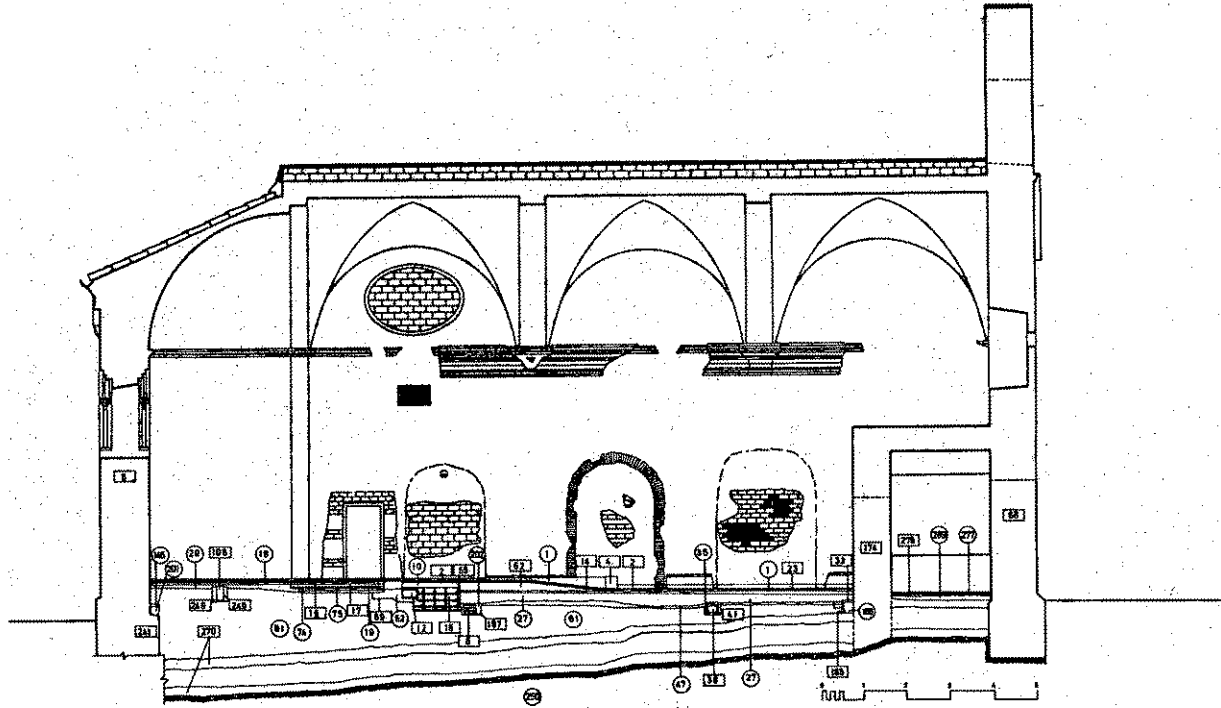

Fig. 3.— Església de St. Llàtzer. Secció Axial.

se n'ha apreciat una reparació de la primera meitat del segle III d.C. És difícil plantejar-se la funció d'unes restes tan escadusseres, encara que resulta temptador de relacionar-les amb la via en direcció a *Tarraco* que passava per l'indret, ja que, segons que hem comprovat, el camí medieval que la va perpetuar transcorria pocs metres més enllà.

Pel que fa a l'església pròpiament dita, els pocs materials aportats pels nivells de fundació no contradiuen la data del segle XII ben avançant o començament del XIII que les fonts semblen indicar. En tot cas, és palès que la construcció de l'edifici de nau única encapçalada per un absis va ser unitària, i que en origen posseïa un paviment d'argila barrejada amb calç, que el presbiteri dotat d'altar central se circumscrivia a la capçalera, i que a sobre del reblliment de les voltes hi havia una teulada amb peces de tipus aràbig. La porta que comunicava amb la sagrera, desconeguda fins ara, s'ha situat al terç occidental de la façana de migdia.

Aquest temple era el de l'hospital dels mesells, situat extramurs de la ciutat, del qual les fonts es fan ressò abans que es bastís l'església actual. A l'excavació no hem trobat vestigis de la llebroseria més vella, que versemblantment era fora de l'àrea estudiada, però s'han descobert les ruïnes d'un edifici hospitalari fet de bell nou al sud de l'església, dins la sagrera primitiva (els fonaments en van tallar diverses tombes), no gaire abans del 1314. Aquest cos es va mantenir en ús fins al segon o tercer decenni del segle XVIII, en què es va bastir en el mateix lloc la capella del Sant Sepulcre, un afegitó barroc a través del qual s'accedeix actualment a la construcció romànica.

Mentrestant, el recinte religiós havia experimentat alguns remodelatges importants. El segle XV, es va ampliar el presbiteri, es van col·locar arcs faixons a la volta de la nau i es va obrir una porta al nord per comunicar amb les dependències que completaven el conjunt per aquesta banda. Després de la guerra dels Segadors, es va posar un paviment nou a tot l'interior, es va adossar una sagristia a l'angle sud-oest de la fabrica, i la volta de l'aula va ser substituïda per una coberta de fusta recolzada en arcs diafragmàtics. A la mateixa època, el presbiteri va tornar als límits originals. Un cop acabada la guerra de Successió, entre 1714 i 1736 van tenir lloc les reformes que culminaren amb la construcció de la capella del Sepulcre esmentada abans; bàsicament, consistiren en la renovació de la coberta amb una volta de rajols ornamentada amb llunetes i conservada fins ara, la construcció d'un cor als peus de la nau i la col·locació en aquest mateix àmbit d'un paviment de cairons, el primer que no era de terra batuda d'ençà de la fundació.

A partir d'aquell moment, el temple va ser objecte de reformes menors, com les esdevingudes el 1792, que n'afectaren el presbiteri i la façana, i es va degradar progressivament des del 1823, en què resta mig amagat degut a la nova ordenació de l'illa on era i de la plaça del Pedró. La situació es va agreujar el 1906, en traslladar-se l'hospital (que des del segle XVIII era al nord del temple) a Horta i quedar l'església sense una funció concreta. Finalment, el 1913, va ser venuda i dedicada a diversos

usos industrials i comercials. L'Ajuntament va adquirir l'edifici l'any 1954. A. López Mullor.

Directora: Julia Beltrán de Heredia Bercero, amb la col·laboració de Montserrat Gumà Marquès i Albert López Mullor

Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, amb la col·laboració del Districte de Ciutat Vella i del Museu d'Història de la Ciutat.

BIBLIOGRAFIA

BELTRAN DE HEREDIA, J.; GUMA, M. Barcelona. Sant Llätzer. Jaciment arqueològic, dins *Catalunya Romànica. XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona, 1992, pp. 231-232.

LÓPEZ MULLOR, A.; BELTRAN DE HEREDIA, J. Resultats de l'excavació arqueològica a l'església i l'hospital de Sant Llätzer, *dins*: IV Col·loqui. Art Medieval a la ciutat de Barcelona, Amics de l'Art Romànic Romànic, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, en premsa.

4.4. Església de Sant Jaume Sesoliveres (Igualada, Anoia)

Cronologia: segles XIII-XX/Intervenció: 1993 (Fig. 4)

L'excavació es va dur a terme com a primera fase de les obres de restauració que durà a terme el nostre Servei a l'església sota la direcció d'A. González, i a petició de l'Ajuntament. Com sempre, tractàvem de reconstruir els més fidelment possible l'aparença de les diverses fases edilícies experimentades pel temple i per les construccions que s'hi van descobrir al voltant. Els treballs van afectar tot l'interior de l'edifici, inclosa la sagristia, així com la meitat occidental de l'entorn de migdia i una superfície un xic més gran a tramuntana; a ponent es va obrir una rasa paral·lela a la testera. Intencionadament, no es va voler exhaurir el jaciment, ja que les conclusions extretes van ser prou esclaridores.

A part de la troballa d'una petita peça de sílex, que documenta l'ocupació paleolítica, probablement musteriana, i ceràmiques ibèriques que assenyalen la presència d'un establiment d'aquella època a la rodalia, la recerca va palesar que aquesta església no deu ser la que apareix als documents medievals d'ençà del 1059, sinó una altra de més tardana però amb la mateixa advocació, bastida versemblantment cap als primers decennis del segle XIII. Aquesta data s'ha deduït dels materials ceràmics trobats als estrats de fundació, procedents del taller de Cabrera d'Anoia, i de l'anàlisi estilística de la fàbrica. De la construcció original, una església romànica de nau única i capçalera semicircular amb sengles portes a migdia i ponent,

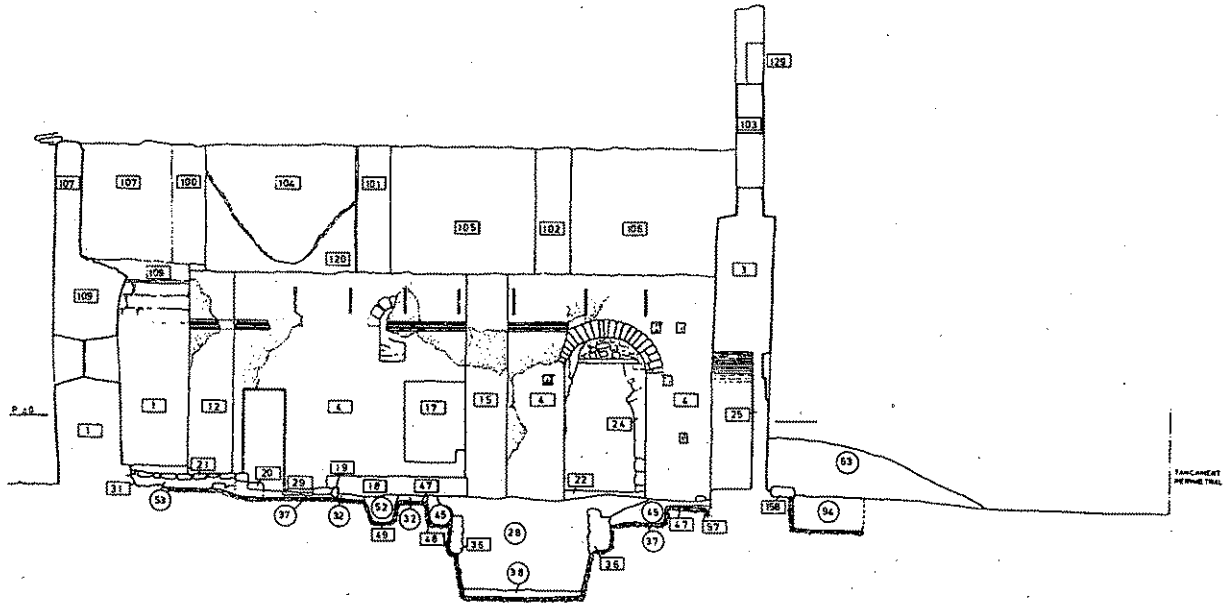

Fig. 4.- Sant Jaume Sesoliveres. Secció Axial.

versemblantment coberta amb voltes de mig canó i quart d'esfera, hi resta una gran part de les parets perimètriques, l'absis, els bancs correguts d'ambdós costats de la nau i els estreps d'un arc perpiany.

De bon començament, a l'entorn de migdia del temple hi va haver dues terrasses –un xic més endarrerides que les d'ara–, en què es van bastir diverses construccions complementàries de l'església, les quals hem trobat en ruïnes. A la banda de tramuntana, hi havia la necròpoli medieval, on es van dipositar nombroses inhumacions en *cista* bàsicament durant el segle XIII.

L'edifici va patir reformes parcials a final del segle XIII i mitjan XIV. Durant la segona d'elles les construccions de l'entorn de migdia van ser modificades substancialment i les de tramuntana, bastides poc abans, van ser abandonades. Tot i així, el canvi més important va tenir lloc pels volts del 1487, en què es va suprimir la volta de pedra que hi havia a la nau i es va aixecar una mena de galeria a sobre de l'església; també es van posar els contraforts de la banda de migjorn i es va paredar la porta de ponent; al capdamunt del tester hom va afegir l'espadanya més antiga de les conservades. En aquell moment també van restar anul·lades i colgades totes les construccions de migjorn.

La sagristia hom la va bastir cap el tercer decenni del segle XVII. Potser, al mateix temps hom va cegar amb una sèrie de panys els espais entre pilars de la galeria enlairada, amb la qual cosa la planta pis del temple va adquirir una aparença propera a l'actual.

La darrera reforma important palesada en els treballs data de cap al segon decenni del segle XVIII. Llavors es va posar una tomba col·lectiva als peus de la nau, i es van fer diverses reparacions al paviment interior, les parets i el coronament de l'edifici, en què s'hauria col·locat l'espadanya més recent.

Directors: Albert López Mullor, Xavier Fierro Macía, Àlvar Caixal i Mata.
Servei del Patrimoni Arquitectònic, Diputació de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL, A.; FIERRO, J. Difusión de las cerámicas grises/oxidadas medievales en las comarcas de Barcelona (siglos IX-XIII). A: IV Congreso de Arqueología Medieval Española, Alicante 1993, en premsa.
LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, X.; CAIXAL, A. L'excavació a l'església de Sant Jaume Sesoliveres (Igualada, Anoia). «Sant Feliu de Codines» *Gala*, 2, en premsa.

4.5. Església de Sant Silvestre (Vallirana/Baix Llobregat)

Cronologia: S. X-XX/Intervenció: 1991 (Fig. 5)

La intervenció arqueològica en l'església de Sant Silvestre de Vallirana es va

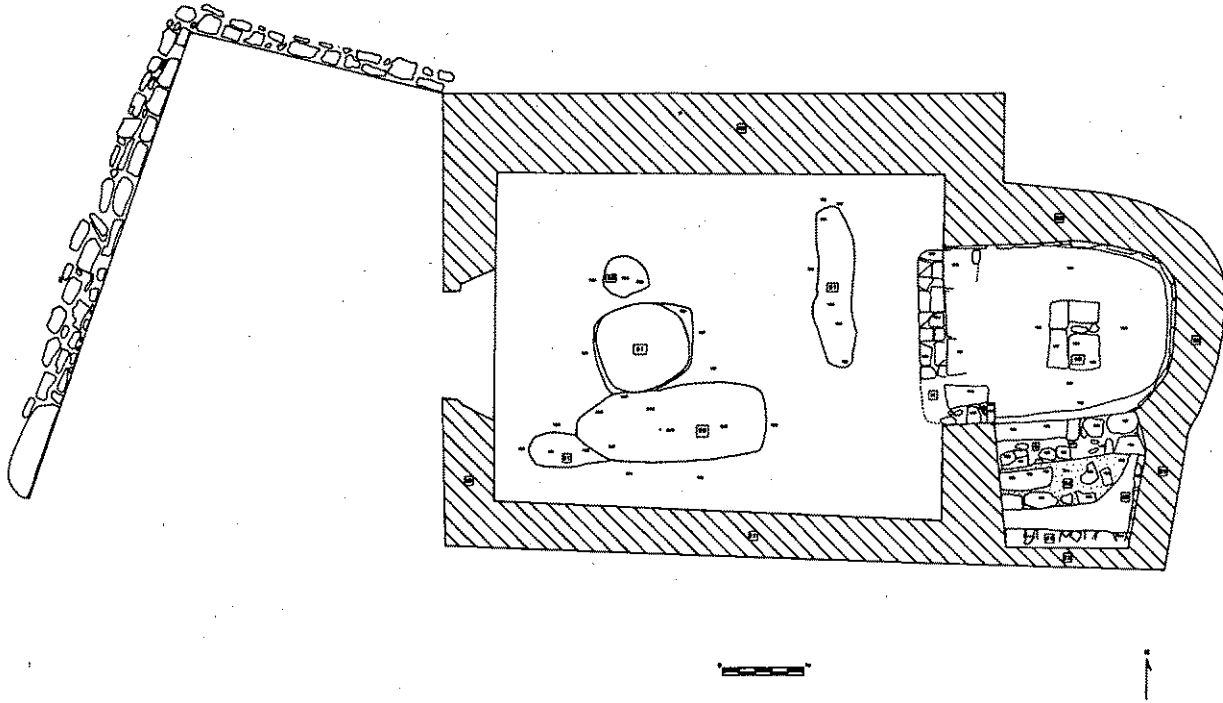

Fig. 5.- Església de St. Silvestre. Planta General.

realitzar a instàncies de l'ajuntament de la localitat i com a pas previ per a un projecte de rehabilitació de l'edifici i el seu entorn actualment bastant degradat.

L'església de Sant Silvestre de Vallirana és un edifici d'una sola nau i absis, documentat des del segle X però que va ser molt reformat a finals del segle XVIII, moment en el que es va canviar totalment la coberta i, entre altres coses, es va afegir un cos quadrangular, al costat sud de l'absis, que havia de servir de sagristia de l'església. La planta de l'absis tendeix a ésser semicircular, bastant aprofundida, i tanca molt poc en el lloc d'encontre amb la nau.

Els treballs van consistir fonamentalment en l'excavació de l'absis de la capella on semblava que es podria trobar una major potència arqueològica i en la realització d'una cala de sondeig en la petita nau de l'edifici.

Pel que fa a l'absis, l'excavació va permetre documentar diverses fases de l'edifici determinades fonamentalment per les diverses ubicacions de l'altar de la capella. Així, en la fase més antiga de l'església l'altar es trobava en el centre de l'absis, posteriorment va ser desplaçat cap al fons i, probablement en el moment de la construcció de la sagristia lateral, es va col·locar l'altar en el limit entre la nau i l'absis. Tots aquests altars es troben associats als seus corresponents paviments d'utilització la qual cosa permet establir amb seguretat la cronologia relativa entre els altars i en relació amb la reforma de 1793.

D'altra banda, l'excavació també va permetre documentar la fonamentació de la paret de l'absis que es va enderrocar per obrir la sagristia lateral així com el terraplenament realitzat a l'exterior per igualar el nivell del terra de la sagristia amb el de l'interior de l'absis.

Pel que fa a la cala realitzada a la nau, la intervenció va permetre la documentació d'una sèrie de fosses d'inhumació, buides, així com una gran sitja, situada al centre del terç oest de la nau. Finalment, es va documentar la conservació d'un enterrament infantil en tomba de lloses.

L'aparició de les fosses buides s'explica pel fet que aquestes estructures es troben molt a prop del paviment de l'església la qual cosa fa pensar que en el moment de la reforma de 1793, amb la col·locació de nous paviments a la nau, va afectar a aquestes inhumacions que van ser buidades i reblertes les fosses amb terra i pedres. Aquesta hipòtesis ve confirmada pel fet que en un sondeig realitzat en l'exterior de l'església, es va trobar una fossa quadrangular on es va documentar un abocament d'ossos humans pertanyents a un mínim de dos individus. Considerem molt probable que aquest abocament correspongui als individus extrets de les tombes de l'interior de la nau en el moment de l'obra de 1793.

Pel que fa al material arqueològic (si exceptuem les restes òssies humanes), l'excavació de l'església de Sant Silvestre ha resultat completament estèril, la qual cosa dificulta enormement l'establiment de cronologies per a les estructures documentades.

Directors: Josep M. Vila i Carabasa i Antonia Alaminos i Exposito.
Ajuntament de Vallirana

4.6. Monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà/Alt Empordà) Cronologia: S. X-XX/Intervenció: 1991-1993

L'excavació arqueològica del monestir benedictí de Sant Llorenç de Sous es porta a terme des de l'any 1984 mitjançant una col·laboració entre l'Institut Català de Serveis a la Joventut, el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Girona i el Servei d'Arqueologia. Aquesta intervenció ha permès documentar els trets generals de l'evolució arquitectònica del conjunt monàstic que caldrà perfilar millor en futures campanyes d'excavació.

Les primeres notícies sobre el monestir de Sous són de caràcter documental. Així apareix esmentat en un diploma carolingi atorgat al monestir de Sant Aniol d'Aguja l'any 871 i se'n coneixen altres referències durant els segles X i XI. En tot cas vers el segle XII es produeix la consolidació definitiva del monestir que té la seva translació arquitectònica amb la construcció d'una gran església romànica de planta basilical i tres naus coronades amb un absis semicircular. Completarien el recinte monacal d'aquesta primera època un claustre quadrangular, i almenys una gran aula rectangular situada al sud del claustre. El conjunt monàstic estaria tancat per una muralla.

Cap a finals del segle XIII es produeix una gran reforma del conjunt probablement en relació amb la necessitat d'apuntalar la paret meridional de l'església que corria perill de caure. En aquest sentit es va construir un nou claustre la galeria nord del qual, coberta amb volta de quart de cercle, tenia funcions de contrafort respecte a la paret de l'església. Durant el mateix període es van ampliar les dependències monàstiques edificant nous espais al costat de les galeries del claustre, generant la configuració actual, en planta, de les dependències del monestir.

A finals del primer terç del segle XV Sant Llorenç de Sous es va veure afectat pels terratrèmols que es van produir a la Garrotxa i que van suposar l'enrunament parcial l'església que va quedar reduïda a la seva nau sud. Durant la primera meitat del segle XVI es va produir l'abandonament definitiu del monestir.

Cap al 1835, i com a conseqüència de la política de desamortització dels governs liberals que preveia l'expropiació de les propietats de les ordres monàstiques, es va decidir reconvertir les ruïnes de l'antic monestir de Sous en la seu de la parròquia del mateix nom.

La reforma va suposar canvis notables en la distribució interna del monestir. Així, part de les antigues dependències monacals van ser transformades en església parroquial (les de la banda sud del claustre), altres en casa rectoral (al sud i oest) i finalment en cementiri parroquial (ala est). D'altra banda la remodelació va suposar la creació de pisos superiors en l'àrea dedicada a rectoria que van tenir com a

conseqüència l'arrasament de bona part dels nivells arqueològics antics en aquesta àrea.

Aquesta situació es va mantenir fins poc després de la Guerra Civil de 1936-39 moment en el que es va abandonar l'església i es va iniciar la fase final d'enrunament de les edificacions que va durar fins a començament dels anys 80 en que es va iniciar la restauració del conjunt.

Directors: Alberto Gómez, Jordi Morer, Xesca Tió i Josep M. Vila.
 Institut Català de Serveis a la Joventut. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Arquitectonic. Diputació de Girona.

BIBLIOGRAFIA

AMIGO, J i altres: Excavacions al monestir de Sous (Albanyà, Alt Empordà) A: Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Sant Feliu de Guixols 5 i 6 de juny de 1992.

5. *Intervencions en fortificacions*

5.1. **Conjunt Arqueològic de València d'Aneu (Alt Aneu/Pallars Sobirà)**

Cronologia: s. XI-XX/Intervenció: 1992-1993

Els orígens del castell de València d'Aneu sembla que es remuntarien cap a finals de segle XI, data en què s'opera la reordenació general del territori produïda al llarg del procés de feudalització del Pallars. Aquesta fortificació, que sembla lligada a la casa comtal des del seu naixement, esdevé ben aviat el centre jeràrquic i vertebrador de tot un sistema castral que s'escampa al llarg del territori. La mateixa dinàmica de feudalització genera un procés de concentració de l'hàbitat a l'ombra d'aquests centres de poder que possibilitaran el naixement dels primers nuclis protourbans. Un exemple clar el constitueix el conjunt urbà de València annex a la fortificació medieval.

Inicialment, el castell degué ésser comparable a d'altres fortificacions que generen, a l'empara de les muralles, un nucli de població agrupat. Així, cal precisar que el conjunt el constitueixen dues àrees diferenciables: el castell, situat en el recinte sobirà, i el poble, recinte jussà, que s'ajau al seus peus i que, ben aviat, resultarà englobat en la fortificació.

En època baix-medieval, el recinte castral assoleix el màxim apogeu. És quan la població s'ha desplaçat extramurs constituint els nuclis de València i Esterri, que es

desenvoluparan entorn a les respectives esglésies parroquials. A partir de llavors, el conjunt castral adoptarà progressivament una funció estrictament militar que s'acomplirà amb escreix durant la guerra de Pallars.

L'excavació del Conjunt Arqueològic de València d'Aneu, com a part integrant del projecte de recerca «Les Valls d'Aneu. Reorganització de l'espai i estructura de poblament a l'Alt Pallars a l'edat mitjana» s'inicià l'any 1992. Es tracta d'un jaciment castral constituït per dues àrees arqueològiques diferenciades espacialment. D'una banda, el recinte jussà en el qual s'hi troba un despoblat i, de l'altra, el recinte sobirà, on es situa el recinte fortificat, àrea residencial dels comtes de Pallars.

Degut a la problemàtica que comporta l'excavació i recuperació d'un jaciment de les dimensions i característiques de València, inicialment s'ha restringit l'actuació al recinte sobirà, assentat sobre una plataforma rocosa d'uns 3500 m². Igualment, s'ha considerat imprescindible dotar el propi procés d'excavació d'una dinàmica que contempli la consolidació de les estructures que paulatinament es van exhumant.

Durant la primera campanya d'excavacions els objectius foren establir les característiques físiques del jaciment, a partir de la realització de diversos sondejos. Aquests treballs han permès comprovar que ens trobem davant un jaciment pluries-tratigràfic, amb una llarga seqüència ocupacional, ininterrompuda des del segle X-XI fins al segle XVIII, i amb dues importants reocupacions datables del segle XIX i de 1944. Tota aquesta seqüència es troba associada a una complexa trama d'estructures, afectades notablement per la darrer ocupació de 1944, quan l'exèrcit situà sobre la plataforma castral un atrinxerament militar per tal de controlar la via de pas del Noguera Pallaresa vers França.

La realització de la segona campanya d'excavacions ha suposat l'inici de l'excavació en extensió del recinte sobirà.

Hores d'ara, les dades obtingudes ens han permès documentar amb força precisió les darreres fases d'utilització de la plataforma castral, però sobretot, ha estat possible contactar, a la meitat nord del jaciment, amb nivells d'utilització datables de la segona meitat del segle XVII, moment anterior a l'enderrocament generalitzat de la fortificació. Les característiques dels dipòsits excavats i l'abundància i bon estat dels materials arqueològics, així com l'alçat de les estructures que hi són associades, permeten afirmar que ens trobem davant d'un jaciment amb un potencial interpretatiu remarcable.

Directors: Marina Miquel, José I. Padilla, Jesus Sánchez
Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica. Ajuntament d'Alt Aneu

BIBLIOGRAFÍA

MIQUEL, M.; PADILLA, J.I.; VILA, J.M.: El castell de València d'Aneu: Un projecte d'investigació històrica de l'Alt Pallars. *Arnica* 12 (1992), pp. 24-28.

5.2. Conjunt del Castell de Castelldefels (Castelldefels/Baix Llobregat)

Cronologia: segles IV a.C.-XX/Intervenció: 1989-1992

L'estudi del conjunt del castell de Castelldefels és la primera etapa de les obres de restauració que duu a terme el nostre Servei a l'església de Santa Maria i les dependències annexes, sota la direcció de l'arquitecte Antoni González, i també dels treballs que realitzarà a la resta del conjunt l'equip de l'arquitecte Elies Torres. Totes dues intervencions es realitzen a petició de l'Ajuntament de la vila.

En aquest cas, la nostra tasca ha tingut dos vessants. D'una banda, l'habitual anàlisi pormenoritzada de les estructures que havien de ser restaurades per la nostra institució. D'altra banda, amb el mateix mètode, l'assessorament de l'equip encarregat de l'adaptació per a nous usos d'una bona part del castell. Amb aquest plantejament, es va realitzar una excavació extensiva de l'església i els recintes del voltant i una recerca selectiva de les zones del castell que, o bé es podien veure afectades greument per les obres en projecte, o bé presentaven un interès històric evident.

Com a resultat, es van localitzar les restes d'un poblat ibèric estès pel cim i els vessants meridional i oriental del turó del castell, i d'una vil·la romana que havia ocupat pràcticament el mateix indret. Aquests descobriments no ens van sobtar perquè, en una prospecció duta a terme el 1985, ja n'havíem localitzat indics. El poblat, segons les dades actuals, va funcionar entre mitjan segle IV i els darrers decennis del segle I a.C. En aquest darrer moment es va transformar en una vil·la, la qual va experimentar modificacions cap al començament del segle II i en la primera meitat del III. Tenim, a més, peces del segle IV, i sostenim la hipòtesi que el lloc no es va abandonar mai, perquè, en l'horitzó anterior a les primeres estructures del segle X, hi ha una sèrie de tombes que tallen les construccions baix-imperials, la qual cosa indica una continuïtat del poblament. Entre les troballes interessants corresponents a l'època antiga, cal remarcar un *cippus* amb inscripció llatina, datat del segle II, que era encastat a una paret de la rectoria.

Els documents es fan ressò de l'existència de l'església i del castell des del segle X. De la primera hem trobat restes dels fonaments d'un temple semblant al del segle XII i una tomba antropomorfa, del segon no hem descobert cap indici anterior al segle XIV. El temple actual va ser consagrat el 1106 i conserva una bona part de la fàbrica primitiva, amb nau única i transepte coronat per un cimbori i un petit campanar de torre. Les ruïnes de l'absidiola nord i d'una part de la capçalera major s'han trobat a

l'excavació. L'absidiola sud va ser recrescuda i coronada amb merlets cap al 1300, quan segurament el castell es va configurar com a tal –potser el *castrum* alt-medieval només era un torre envoltada d'un mur. Les següents modificacions de l'àrea eclesial van tenir lloc els darrers decennis del segle XVI, en bastir-se sengles capelles a ponent dels braços del transepte i una sagristia adossada als absis major i meridional. Finalment, els anys vint del segle XVIII, hom hi va afegir a migdia un cos rectangular de dimensions considerables, dedicat com a capella de la Salut. A començament del segle XX, en haver estat adquirit el castell per M. Girona, l'església va ser restaurada superficialment.

Ja hem dit que les restes més antigues que s'han trobat del castell són del segle XIV. Corresponen a un baluard a l'extrem sud-est, situat al subsòl de la rectoria actual. Juntament amb l'absidiola sud fortificada i amb una torre, probablement de la mateixa data, situada al sud-oest del recinte d'ara, ens il·lustren sobre l'aparença de la fortalesa, que no devia ser gaire menyspreable. Versemblantment, el nucli central es degué trobar on és actualment el cos principal del castell, caracteritzat per la construcció en marès rogenic. Precisament, en bastir-se aquest cos, cap a mitjan segle XV, hom va retallar la roca natural en una zona àmplia, la més dominant, on de ben segur hi devia haver restes ibèriques i romanes, i potser les del castell més antic.

L'esmentat cos principal resta molt modificat, però sabem que era de planta rectangular amb torres quadrades almenys en tres angles i la porta al nord-est. També tenim una idea molt aproximada de la distribució interior, i n'hem trobat elements cabdals, com ara la cisterna, amortitzada el segon quart del segle XVII. Aleshores, la fortificació va experimentar un remodelatge important, el qual, però, havia estat precedit d'intervencions decisives, com ara la construcció d'una gran torre rodona al sud-oest, la més gran que n'ha restat, o l'esmentat afegit a l'església de les capelles laterals i la sagristia, la part superior de les quals s'utilitzà com a defensa; tot això a final del segle XVI. Aquest impuls coincidí amb la construcció de diverses torres a la Marina, segons el pla general de fortificació costanera promogut per Felip II.

Les reformes del segle XVII, que van tenir dues etapes, donaren lloc a bona part de la rectoria actual, i van estendre el perímetre del castell fins als murs que ara l'envolten a migdia i llevant. L'actividad edílicia, però, va tenir el punt culminant al segle XVIII, quan, a més de bastir-se la citada capella de la Verge de la Salut (1717-1724), es va aixecar tot el cos occidental de la fortalesa (1734), caracteritzat per la pedra calcària de l'aparell. Llavors també es va consolidar l'aparença que tenia l'àrea de la rectoria fins al 1989.

Durant el segle XIX ja no es van fer grans obres al conjunt. El castell havia perdut el sentit original i l'església patia la crisi que experimentà tot el municipi. El 1897, el castell és adquirit per M. Girona, que en sufraga la restauració general, per convertir-lo en una mena d'edifici de conte de fades, a mig camí entre el gòtic epigonal i les

fortificacions caribenyes. L'església és restaurada un xic més tard, cap al 1911, i no rep modificacions essencials.

Directors: Albert López Mullor, Àlvar Caixal Mata, Montserrat Gumà Marquès, Immaculada Estany Morros, Elena Kirchner Granell, Xavier Solé Palacín, Valentí Niño Casaus.

Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- LÓPEZ MULLOR, A. Castells i edificacions militars del Baix Llobregat anteriors al 1300. Castelldefels. Santa Maria de Castelldefels. Jaciment arqueològic. dins *Catalunya Romànica. XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona, 1992, pp. 298, 324-325.
- LÓPEZ MULLOR, A. Un cipo con inscripción latina procedente de la villa romana del castillo de Castelldefels (Barcelona). «Madrid» *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie I, V, (1992), pp. 389-400.
- LÓPEZ MULLOR, A. La excavación del conjunto del castillo de Castelldefels. A: Restaurar o Conservar? IV Simposi de Restauració Monumental. Barcelona 1993. Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, en premsa.

5.3. Castell de Claramunt (La Pobla de Claramunt/Anoia)

Cronologia: S. X-XX/Intervenció: 1992

L'actuació en el castell de Claramunt s'inscriu en el marc de la restauració que d'aquest monument realitza el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya. La intervenció va consistir en la realització d'una sèrie de cales de prospecció de cara a la determinació de la problemàtica arqueològica en aquells sectors de l'edifici en els que la intervenció arquitectònica prevista afectava arees d'interès arqueològic. Passarem a detallar a continuació, sector per sector, el tipus d'intervenció realitzat així com els resultats bàsics obtinguts.

1. Sala del castell: Es va realitzar una cala de dos metres i amb tota l'amplada de la sala que va permetre documentar l'aparició de la roca natural just per sota del paviment modern del recinte.

2. Torre Nord: L'excavació va afectar al conjunt de la torre construïda probablement a començaments del segle XIV en el marc del reforçament estructural del castell que va seguir a la seva incorporació a la casa de Cardona. El 1463, durant la Guerra Civil, i donada l'adscripció dels senyors de Claramunt al bàndol reial, la Generalitat va ordenar l'enderrocament del castell. En el cas de l'àmbit que ens

ocupa la destrucció va afectar fonamentalment als pisos superiors de la torre la qual va quedar clausurada fins als segle XVII que es va convertir en presó senyorial. A partir del segle XVIII el castell evolucionà cap a una utilització purament agrícola i parcialment residencial fins al seu abandonament definitiu en el segle XX.

3. Exterior de la Torre Nord: Es va obrir una cala que afectava a la cantonada entre la torre nord i la cisterna del castell. L'excavació va permetre seguir l'evolució del traçat de la muralla de tancament del pati de l'edifici. Així es va documentar una primera muralla de tancament, anterior a la construcció de la torre nord, que va quedar colmatada en el moment de construcció d'aquest edifici la qual cosa va suposar la construcció d'un altre pany de muralla més avançat que és el que actualment tanca el pati.

4. El Fossat: La intervenció en aquest sector va consistir en l'obertura d'una cala de prospecció que permetés comprovar la potència i fiabilitat arqueològica de l'àrea. Aquesta estructura que discorre davant de la façana est del recinte sobirà està excavada en la roca i en la seva cara est es va acabar de fortificar a finals del segle XV amb la construcció d'una muralla que arriba fins a la paret de l'església del castell. L'element destacable d'aquest fossat és la seva notable profunditat (aproximadament uns 5 metres des del peu de la finestra de la muralla). En la seva estructura segueix el pendent natural del vessant est de la muntanya el qual està retallat en la seva zona més meridional per augmentar la seva amplada.

5. Pati Sud: La recerca en aquest sector tenia com a finalitat documentar la muralla antiga del castell en aquesta zona ja que una restauració realitzada el 1915 havia ampliat el recinte del pati i construït una nova muralla més a l'exterior. La intervenció va permetre, efectivament, el seguiment del traçat antic de la muralla i documentar la utilització del pati del castell com a cementiri de la parròquia de Claramunt en època moderna. Per altra banda i adossada a la paret del castell es van poder estudiar les restes d'una estructura circular que caldria interpretar, molt probablement com un antic cup de vi utilitzat en les darreres fases del castell.

Cal indicar, per últim, que en els nivells inferiors de tots els sondeigs han aparegut materials d'origen ibèric, força rodats i sense cap relació amb estructures muràries que s'han de relacionar amb algun tipus d'ocupació antiga del turó del castell de la que la construcció de l'edifici medieval no sembla haver deixat cap altra resta.

Director: Josep M. Vila i Carabasa
Servei del Patrimoni Arquitectònic. Generalitat de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

VILA, J.M.: Excavacions arqueològiques al Castell de Claramunt. *Estrat*, 6 (1993). pp. 131-150.

5.4. Castell de Gallifa (Gallifa/Vallès Occidental)

Cronologia: s. XI-XIX/Intervenció: 1991-1993

El jaciment del castell de Gallifa s'assenta en un turó de 642 ms d'altitud, en un dels darrers contraforts del massís del Farell. Es tracta d'un jaciment amb un important nombre d'estructures arquitectòniques alçades, situades en diferents nivells de terrassa i delimitades per un perímetre murat bastit als segles XII-XIII. L'actuació arqueològica portada a terme durant els camps de treball en el jaciment ha incidit bàsicament en dos àmbits ben diferenciats espacialment: el recinte sobirà, i l'ingrés est del recinte jussà.

L'excavació de la zona situada als peus de l'església romànica de Santa Maria ha permès documentar amb prou precisió el funcionament de les estructures que formaven part de l'àrea residencial del castell durant els darrers moments d'utilització, finals del segle XV, principis del XVI. Es tracta d'un àmbit murat d'uns 70 m² de superfície, dividit en dues habitacions de planta rectangular de dimensions similars. L'accés des del recinte jussà es portava a terme per mitjà d'un camí empedrat que mena al recinte pel sector oest, i voreja tot el clos murat fins arribar a una rampa empedrada des d'on s'accedeix a un ingrés obert sobre el mur de migdia de l'habitació est. L'excavació dels nivells d'utilització registrats en aquest àrea han permès documentar dos moments diferenciats. Un primer sòl residual de terra batuda corresponent al moment de construcció del recinte, s. XI-XII- i un sòl enllosat baix-medieval que funcionaria fins als darrers moment d'ocupació del recinte. El fet que no hagin estat documentats d'altres elements fa impossible establir una possible especialització en l'ús de les dues habitacions.

Els materials arqueològics recuperats indicarien que l'abandonament i posterior enderrocament d'aquesta àrea residencial es produí durant el segle XVI. Tanmateix, això no implicà la total desaparició d'activitat al castell, doncs, fins el 1868 l'església de santa Maria, just a tocar de les dites estructures, mantingué les atribucions parroquials. L'any 1772 la construcció d'un mas als peus de l'església va suposar l'amortització de part de les estructures del recinte sobirà, però, sobretot, el reaprofitament de bona part dels àmbits anteriorment descrits, especialment l'àrea d'ingrés.

Pel que fa a l'accés est del recinte jussà, es tracta d'un àmbit on es troben diverses edificacions física i funcionalment ben diferenciades: d'una banda, l'accés propiament dit, constituït per un pas estret delimitat per la roca natural i una avant-muralla, que conecta amb un tram de camí esgraonat; de l'altra, una zona d'hàbitat constituïda per dues edificacions (H. I, H. II) amb sengles ingressos oberts a un pati. L'habitació II, té adossat un forn de pa. Totes aquestes estructures, originàriament d'època medieval, -a excepció de l'habitació II, d'època moderna- presenten una llarga ocupació que sobrepassa la pròpia vigència del recinte castral. De fet, tot i que els paraments constructius corresponen al segle XII-XIII, els nivells d'utilització documentats corresponen a la darrera ocupació, del segle XIX.

Si bé els resultats obtinguts fins aquest moment indicarien que el jaciment no sembla aportar dades especialment rellevants pel coneixent de l'hàbitat castral, en canvi, els materials arqueològics exhumats haurien de ser considerats a part. Entre els materials ceràmics destaca, de molt, un conjunt de vaixel·la de taula de ceràmica blava de Barcelona del segle XV, localitzat en els nivells d'abandonament de l'habitació I del recinte sobirà i format bàsicament per plats, plats talladors, escudelles i gots decorats amb al·làfies.

Directora: Marina Miquel i Vives.

Institut Català de Serveis a la Joventut. Servei d'Arqueologia Generalitat de Catalunya

II. PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES

Estudi de l'espai humà a l'Edat Mitjana en el Collsacabra a través de l'Arqueologia (Collsacabra/Osona)

Cronologia: s. X-XV/Intervenció: 1987-1992

Desde l'any 1987 fins al 1992 amb un equip d'uns 10 alumnes d'Història de la Universitat de Barcelona i un de la Universitat de Vitòria durant els dos darrers anys, majoritàriament del Departament d'Història Medieval, s'ha estudiat la distribució de l'espai humà a la zona de Tavertet i Sant Miquel de Soreros. Ha estat codirigit per Isabel Serrat i Assumpta Serra.

Tavertet, dins l'anàlisi espacial al Collsacabra, ocupa un territori singular. El seu emplaçament geogràfic dalt del cingle, el situa en un lloc clau tant per a la pròpia protecció com per a la vigilància del pas del riu Ter (en una zona que va d'un terreny abrupte cap a una vall). Aquest és el motiu dels seus orígens remots i la perduració de poblament fins als nostres dies. La continuïtat d'hàbitat permet poder analitzar els diferents espais que cada cultura adapta a les seves necessitats econòmiques, socials, estratègiques, etc. L'empremta de l'home en l'espai geogràfic es percep tant a nivell de la comunitat com del microespai familiar.

S'ha treballat partint de les fonts documentals i la metodologia de la prospecció arqueològica. Amb l'ajuda de la toponímia, la fotografia aèria, el rastreig sistemàtic de les zones s'ha pogut aconseguir un dels objectius proposats, com era la localització dels jaciments. A partir de la fotografia aèria es pot arribar a la interpretació.

S'ha pogut arribar a determinar unes tipologies de construccions de masos. Mas balma: El Sunyer de Baix, L'Espluga, el de Les Piques, el de La roca dels Bugaders, el mas de Sa Palomera, etc. Tots aquests masos tenen una mateixa forma constructiva:

- Aprofitament de la paret i sostre de la balma.
- Es construeixen parets d'uns 70 cm. per tancar el recinte en forma rectangular.
- Aquest rectangle inicial sol estar dividit en dues estances comunicades per una porta.
- En un nombre prou representatiu a aquest rectangle s'hi afegeix un tercer cos constructiu que per la seva forma menys acurada pot ser per al bestiar.

Aquest model que és el típic rectangular es pot trobar a Europa.

A partir de la fotointerpretació es pot comprovar com l'emplaçament de tots aquests masos està en zones on el bosc, l'erm i les feixes de conreu s'interrelacionen. Igualment en aquest sector s'ha pogut copsar una superpoblació i en poc espai.

D'aquest mateix grup es poden considerar els masos formats per l'ampliació del cos central a partir de mòduls juxtaposats en forma horitzontal. Mas de La Clota, mas Torrent, el mas Quer, etc.

Partint d'un poblament dispers i adaptant-se a una economia amb base silvo-pastoril i un incipient conreu de cereals i de ramats establats, l'hàbitat familiar es localitza en zones on es confon amb el medi natural: bosc, balmes naturals que s'aprofiten per una paret i sostre, pastures. Es prioritza la relació amb el medi econòmic immediat i la seguretat, a la proximitat a llocs de comunicació, prop de l'aigua, etc. La necessitat de l'aigua es pot satisfer amb cisternes, canalitzacions, i formes diverses d'aprofitament de l'aigua de pluja.

A aquestes tipologies d'assentaments amb una economia silvo-pastoril també s'hi poden vincular altres elements que s'hi interrelacionen: autoabastament en l'elaboració del vi (roques de la Perereda), molins (empremtes a la riera de Balà), elaboració de la llana i teixits, etc.

Per la tipologia i alguna ceràmica que s'hi ha localitzat es poden situar als s. XI-XIII.

A partir del s. XII comencen a prendre importància els masos destinats al conreu intensiu de cereals a la plana i el poblament concentrat al voltant de la Sagrera.

El mas vertical es troba situat en zones planeres amb una distribució dels camps de conreu de cereals, hort i vinya al voltant de la casa i amb una quantitat suficient de terres. En una segona amplitud de distància es situen els erms, pastures i finalment el bosc: mas de Balà, Novelles, can Quereda, el Noguer, l'Avenc i el Perer (la part més antiga s. XII-XIII), en bona part han perdurat fins aquest segle.

D'aquesta tipologia es pot comprovar la pervivència d'una societat autosuficient: cellers a la casa, ramaderia i cereals, accés al bosc senyorial, molins senyorials o comunals (molí de les Canals, el de Novelles, etc.), teuleria pròpia (teuleria del Sunyer). Com a àrea de serveis s'organitza el poblament concentrat al voltant de la Sagrera: església, cementiri parroquial, botiga de carn, barber, pellicer.

Però el que falta determinar és una cronologia més precisa dels assentaments per conèixer en quin moment s'implanten i en quin moment canvien. La interpretació final variaria segons si els masos balma foren abandonats al s. XIII o al XIV: canvi cap a una agricultura cerealística o desplaçament a causa de la pesta negra?

Davant una mateixa tipologia d'assentament i amb un mateix model econòmic potser excavant un d'ells es podria conèixer una cronologia. Però també cal preguntar-se que cada un pot haver tingut la seva pròpia. Per exemple: el mas Sa Palomera figurava com a mas rònec en un capbreu del s. XV, en canvi el mas Quer ja no surt en la documentació a principis del s. XIV. Caldrà analitzar tots els aspectes informatius: documentació, comparació amb altres zones. Cada jaciment no es pot considerar aïlladament.

A aquests models de poblament s'hi correspon una superestructura administrativa del poder. El castell Cornil, és una construcció defensiva i de vigilància del s. X que es correspon amb el poblament de mas-balma, amb una importància de la protecció. El castell de Sorerols és una unitat administrativa de castell terminat (s. XI) i la Torre de la Vall del s. XIII és un model d'imposició feudal.

Finalment cal valorar la relació exterior cap a centres de mercat i de serveis més amplis. L'accidentat del terreny que afavoreix la protecció dificulta l'obertura cap a l'exterior. La importància del mercat és palesa a través de la circulació monetària.

Els camins és un tema molt important, tant els d'àmbit local com es pot comprovar per la seva forma constructiva que ha permès la seva pervivència fins a l'actualitat, com els exteriors. En la construcció de ponts tothom hi participava sota la iniciativa eclesiàstica com per exemple el pont de Sau, al qual s'hi destinaven donacions testamentàries o hores de treball. Els quatre camins principals que s'han estudiat són construïts bàsicament per al transport en animals de bast. Tot plegat conforma una societat on predomina una endogàmia en aquesta zona fins al s. XIV.

La memòria d'aquest treball s'està elaborant.

Prospeccions a Rupit. Campanya 1993

Aquest estiu del 1993 s'ha començat a prospectar a la zona de Rupit, en el sector de Sant Joan de Fàbregues.

Diversos són els objectius inicials proposats:

- Estudi d'un nucli de població agrupat entorn d'un castell.
- Estudi de les activitats artesanals o pre-industrials del treball de la llana amb utilització d'una sèrie de molins enclavats a la mateixa riera.
- Estudi del funcionament d'aquests molins drapers.
- Anàlisi comparativa de les unitats de producció abans i després de la Pesta

Negra a partir de l'estudi documental del capbreu de Rupit del 1493, on es poden distingir les terres que pertanyien a un mas abans del 1348 i l'ampliació amb terres assimilades, o els mateixos masos rònecs.

Però si bé s'ha partit d'aquests propòsits, en aquesta primera campanya en el sector de Sant Joan de Fàbregues, s'ha tingut més en compte el que ens oferia el terreny. Sant Joan es pot considerar el lloc més antic d'habitatge.

Al sector del cingle de l'Agullola es varen trobar ceràmiques ibèriques i unes estructures que popularment es coneixen com la Bassa i el Forn de calç. Després de fer la neteja superficial es va dibuixar.

En la part superior del pla de l'Agullola és on tots els estudiosos hi han situat el primitiu castell de Sant Joan de Fàbregues (documentat al s. X), però en canvi no se n'ha pogut trobar cap indici. Segons les ceràmiques localitzades es pot comprovar la pervivència d'un poblament, ibèric, romà, medieval, etc.

Com un segon grup d'activitats es van començar a analitzar els masos i terres d'aquest sector fins a sota de la riera, i també les empremtes de molins, tot seguint la documentació enregistrada en el mencionat capbreu del que s'han pogut localitzar els masos: Masaleta, de Fàbregues, dels Turons, del Camproig, els de les Donades, el Puig, la Balma, La Palomera, etc., que han perdurat, excepte el del Turons, fins al segle actual.

Directores: Dra. Assumpta Serra i Clota i Isabel Serrat

BIBLIOGRAFÍA

- SERRA, A: La prospección arqueológica medieval y la distribución del espacio. A: III Congreso de Arqueología Medieval Española. Oviedo, 1988.
- SERRA, A: Prospecciones Arqueológicas a Tavertet (Osona). «Barcelona» *Acta Mediaevalia*, 9 (1988). pp. 529-530.
- SERRA, A: Prospecciones Arqueológicas a Tavertet (Osona). A: III Jornades d'Arqueologia medieval a Catalunya. LAM. Barcelona, 1989.
- SERRA, A: Prospecciones a Tavertet. «Barcelona» *Acta Mediaevalia*, 11-12 (1990-1991), pp. 539-549.
- SERRA, A: Estudi de l'espai humà a l'edat mitjana en el Collsacabra a través de l'arqueologia. A: VII Jornades d'Arqueologia medieval a Catalunya, LAM. Barcelona, 1993.
- SERRA, A: Anàlisi de la distribució espacial a la subcomarca de Collsacabra: Tavertet i Sorerols (Osona) durant els segles X-XV. A: IV Congrés d'Arqueologia Medieval Espanyola. Alacant, 1993. En premsa.